

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Praha 2012

Bc. Radka Ševčíková

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Židé v Berlíně v období Výmarské republiky

Jews In Berlin In Epoch Of Weimar Republic

Vedoucí práce:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Autor:

Bc. Radka Ševčíková

2012

Na tomto místě bych ráda poděkovala ThDr. Jaroslavu Hrdličkovi za pomoc při psaní mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 25. 6. 2012

.....

podpis

Anotace

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila historické období Výmarské republiky, v jehož rámci jsem se úžeji zaměřila na dějiny Židů v Berlíně. Díky popsání nejen politické a hospodářské situace, ale i kultury té doby, bych se pokusila vykreslit celkovou společenskou atmosféru daného údobí. Cílem práce pak je zjistit, jaké místo zaujímali ve Výmarské společnosti Židé. Zda byli nadále společensky separovaní, nebo došlo k asimilaci a také jakou měrou se podíleli na kulturním renomé zlatých dvacátých let v Berlíně.

I chose epoch of Weimar republic as my diploma thesis. I specially focused on history of Jews in Berlin. I tried to describe whole social situation based on political, economical and cultural condition. Main goal is to find out Jews social status in Weimar society. If they were separated, as before, or if they were assimilated and how much they were participated in the golden Age of the 1920s in Berlin.

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Situace Židů v Berlíně před rokem 1918	8
1.2. Evropa a Německo po první světové válce	10
2. Politická situace v Německu	15
2.1. Versailleský mír a jeho důsledky pro Německo	15
2.2. Termín Výmarská republika a vznik ústavy	20
2.3. Významní židovští politici: Hugo Preuß a Walther Rathenau	21
3. Podmínky v Berlíně pro židovské obyvatelstvo	24
3.1. Náboženské nebo národnostní společenství?	28
3.2. Židovské politické strany a politická situace v židovské obci	30
3.3. Sociální situace v židovské obci	33
3.4. Ostjuden	34
4. Životní styl a každodenní život v období Výmarské republiky	36
4.1. Amerikanizace a masová kultura	39
4.2. Tisk a rozhlas	41
5. Kultura v období Výmarské republiky	47
5.1. Divadlo	49
5.2. Literatura	52
5.2.1. Die neue Sachlichkeit (Nová věcnost)	53
5.2.2. Židovští spisovatelé v období Výmarské republiky	54
5.3. Výtvarné umění	57
5.3.1. Židovští malíři	58
5.4. Hudba a hudební skladatelé	63
6. Politická situace ke konci Výmarské republiky	68
7. Závěr	74

1. Úvod

Téma mé diplomové práce se začalo pomalu vynořovat během studijního pobytu v Berlíně. Díky programu Erasmus, jsem měla tu možnost strávit zde na přelomu let 2010 a 2011 dva semestry studiem na Evangelische Fachhochschule. V rámci tohoto programu mi bylo nabídnuto navštěvovat kurzy němčiny, které byly tematicky zaměřeny na dějiny Berlína v období Výmarské republiky. Tehdy jsem si uvědomila, že ačkoliv se jednalo o poměrně krátkou etapu německých dějin, přesto rozhodně nelze tvrdit, že by byla nudná a že by se během těch dvanácti let trvání republiky nic moc nestalo.

Později jsem se pokusila sehnat si k tomuto tématu česky psanou literaturu a zjistila, že u nás k tomuto období neexistuje relevantní, česky psaná literatura. K první a druhé světové válce existuje nepřeberné množství literatury, ale k Výmarské republice nebylo v češtině napsáno téměř nic. Výjimkou je práce Dagmar Moravcové: Výmarská republika – Problémy demokracie v Německu 1918-1932, vydaná až poměrně nedávno v roce 2006 v nakladatelství Karolinum¹.

Díky absenci takovéto literatury, která by v češtině dokázala obsáhnout ta nejdůležitější spektra společenského života mezi válkami, zrodilo se mé téma diplomové práce. Chtěla bych se pokusit vystihnout celkovou atmosféru dané doby. Období, které bylo jednak zmítáno politickým extremismem a nejrůznějšími pokusy o převrat, ať již z komunistické, či národně socialistické strany, která byla založena velmi záhy po vzniku republiky, v únoru roku 1920. A vyznačovalo se také silnou hospodářskou nestabilitou, kterou jen dovršila ve 30. letech hospodářská krize a o něco dříve ji začala již hyperinflace. Zajímavé je, že pokud odhlédneme od politického a hospodářského stavu a zaměříme se na kulturní rozvoj v daném období, zjistíme, že se paradoxně i přes krutou denní bídu, jednalo se o etapu nesmírně kulturně, architektonicky a vědecky bohatou. V kultuře docházelo k tvorbě nových forem, které se distancovaly od těch dosavadních. Navíc válečná zkušenost tomu všemu dodala další specifický ráz a charakter.

V rámci Německých dějin v daném historickém údobí jsem se pak úžeji zaměřila na město Berlín a židovstvo, které zde v té době žilo. Zajímalo mě, jak velký měli podíl nejen na politickém dění, ale i na ostatních sférách společenského života. Zda se dá hovořit o plné

¹MORAVCOVÁ, Dagmar. Výmarská republika: Problémy demokracie v Německu 1918-1932. Karolinum, Praha 2006.

asimilaci, či o životě mimo společnost s vlastním uspořádáním, které ignoruje okolní společenské struktury. Dalším poměrně zajímavou otázkou se stal problém protižidovských nálad. Zda byl v té době antisemitismus jen na politické úrovni, či plně prorostlý skrze společnost a jak moc to ovlivnilo život židovské obce. A zda se protižidovské nálady dostaly ke slovu až ve 30. letech s přibývajícím mocí strany NSDAP, nebo se dají vystopovat již dříve, po první světové válce a ve dvacátých letech?

1.1. Situace Židů v Berlíně před rokem 1918

Kořeny počátků společenských změn, které znamenaly pro židovské obyvatelstvo důležitý impuls k transformaci obce, sahají do 19. století. V této době procházely dějiny lidstva důležitou proměnou. Docházelo k reorganizaci státních uspořádání, zanikaly staré dynastie a rodily se nové politické ideje. Byl zaznamenán nárůst pracovní třídy. Nejen tyto, ale ještě i další faktory měly podíl na společenské změně, která nastala v daném období a přinášela sebou výhody pro židovské obyvatelstvo.

Ještě na počátku 19. století měli Židé jasně definované místo ve společnosti. S pár výjimkami hovořili vlastní řečí, používali hebrejské písmo, žili v oddělených částech měst, sezdávali se jen v rámci obce a zastávali určité hodnoty a náboženské přesvědčení.

V roce 1819 dochází k založení *Verein für Cultur und Wissenschaft der Juden*². Finanční prostředky pro vznik tohoto spolku poskytli Židé patřící do střední společenské vrstvy (*Mittelschicht*). V té době dochází mezi židovským obyvatelstvem k velkému nárůstu střední třídy, což bylo důsledkem emancipačního ediktu z roku 1812, kdy se Židé stali rovnoprávnými pruskými občany³.

²Spolek pro kulturu a vědu Židů. Jedná se vůbec o první instituci, která explicitně definovala jako svůj účel výzkum kultury Židů. Zakladatelé spolku následovali svůj záměr získat respekt k judaismu. Dle BRENNER, Michael. *Jüdische Kultur in der Weimarer Republik*. C. H. Beck. München 2000. S. 23.

³Dle tohoto ediktu, vydaným císařem Fridrichem Vilémem III. 11. 3. 1812, získávají Židé volnost pohybu (*Bewegungsfreiheit*) a mohou se již kdekoli usadit. Dále jsou jim otevřeny pozice v akademických a obecních úřadech. Nemůžeme však ještě hovořit o plném zrovnoprávnění. Jedině pod podmínkou konvertování ke křesťanství pak bylo pro ně možné pracovat ve státní správě, v soudnictví a v armádě jako důstojníci. Dle 11. März 1812 *Preußische Juden sind nicht mehr Staatsbürger 2.Klasse: Emanzipationsedikt stellt jüdische Bürger gleich*. *Die Preussen: Chronik eines Deutschen Staates* [online]. 2001 [cit. 2012-06-23]. Dostupné z: http://www.preussen-chronik.de/ereignis_jsp/key=chronologie_005000.html

V polovině 19. století, následkem emancipačního ediktu, rychle vzrost počet Židů, kteří začali žít ve městech. O této době pak hovoříme jako o počátku procesu sekularizace judaismu. Dochází k postupnému odcizování se židovské tradici a kultuře a přizpůsobování se městskému stylu života. Paradoxně začínají Židé znát více tvorbu Goetheho a Schillera, než židovské komentátory Bible.⁴

Ve stejné době navíc poměrně velká část Židů v Berlíně již patřila k vyšší střední třídě. Byli vlastníky továren, makléři na burze, velkoobchodníci či zakladatelé úvěrových a pojišťovacích institucí. Důvod toho úspěchu v průmyslu, je nutno vidět za historickými okolnostmi. Oproti nežidovskému obyvatelstvu byli Židé zvyklí po staletí žít v nejistotě a k tomu aby přežili, potřebovali určitou schopnost přizpůsobivosti vůči hospodářským a politickým změnám.⁵

Dne 31. 1. 1850 dle revidované pruské ústavy dochází k právnímu zrovnoprávnění všech obyvatel Pruska, nezávisle na jejich náboženském vyznání.⁶ Velmi brzy se však ukázalo, že s politickým zrovnoprávněním však nutně nemusí jít ruku v ruce také společenské zrovnoprávnění. Ba právě naopak dochází k zesílení diskriminace, takže není možné, aby se Židé plně začlenili do prusko – německé společnosti.⁷

V tomto historickém období pak dochází k rozhodující transformaci judaismu a vzniká potřeba po nové sebedefinici. Dle oficiálních stanovisek té doby, je však judaismus redukován čistě jen na náboženskou složku, což však již neodpovídalo reálné situaci, neboť v tomto období vzrůstající sekularizace navštěvovalo pravidelně synagogu stále méně Židů.

Se vzrůstajícím zesvětštěním šla ruku v ruce i touha po vytvoření nové sekulární kulturní formy, s jejíž pomocí by Židé mohli zdůraznit svoji příslušnost a kořeny. To však obnášelo důslednou transformaci a odklon od klasického způsobu života. Prostředkem, jak dosáhnout takového cíle se stala volba určitých aspektů bohatého židovského dědictví, které se integrovaly do moderní židovské kultury. Výsledkem byl vznik nové tradice, která měla mít

⁴BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 21.

⁵Tento úspěch v první fázi industrializace v Berlíně, však s sebou nesl také negativní ohlasy na adresu Židů, pocházející z řad nespokojeného maloměšťanstva. Dle JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). Leistung und Schicksal 300 Jahre Jüdische Gemeinde zu Berlin: Dokumente - Gemälde - Druckgraphik - Handzeichnungen - Plastik. Berlin Museum. Berlin 1971. S. 19.

⁶Roku 1869 je pak toto ustanovení přijato pro *Norddeutscher Bund* a 1871 pro *Deutsche Reich*. Tamtéž.

⁷Židům zůstal odepřen přístup do vládních, úředních a vojenských pozic až do roku 1918, kdy došlo ke zhroucení císařství. Tamtéž.

důležitý vliv na židovskou existenci. Přechod k moderní židovské kultuře pak plně umožnila první světová válka.⁸

1.2. Evropa a Německo po první světové válce

Dne 28. listopadu 1918 dochází ke zhroucení Německa. Německý císař Vilém se oficiálně zřekl trůnu a odjíždí do exilu do Nizozemska. K finálnímu podpisu příměří nakonec došlo dne 11. 11. 1918 v salonním vagonu štábního vlaku maršála Ferdinanda Foché v Compiègne. Za Německo pak podepisuje toto příměří Matthias Erzberger⁹ s Ferdinandem Fochem¹⁰, který zde byl zástupcem Spojenců¹¹. Již ten den v 11:00 zavládlo na všech frontách příměří¹².

Ačkoliv válka skončila, její újma na psychice lidí, kteří v ní bojovali, ovlivnila nejen jejich životy, ale i životy jejich blízkých a následujících generací. Největší ztráty na životech zaznamenalo Německo, se svými 180 000 oběťmi. Celkový počet obětí na všech bojištích, bez ohledu na národnost, se pak vyšplhal k 8, 5 milionu. O moc menší však nebyly ani ztráty na životech z řad civilního obyvatelstva¹³.

Porážka Německa však neznamenal pouze konec první světové války, ale byla také důležitým faktorem, který určil změny v poválečném uspořádání jednotlivých států. Příměří podepsané 11. listopadu, pak sledovalo cíl Dohody, která chtěla, aby Německo nejen uznalo svou vinu na rozpoutání první světové války, ale pokusilo se ji alespoň částečně napravit. Mělo být také do budoucna zajištěno, aby Německo již nikdy nebylo schopno rozpoutat novou válku¹⁴.

⁸BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 22.

⁹V období císařství v Německu působil jako žurnalista a politik, v období Výmarské republiky byl říšským ministrem financí.

¹⁰Francouzský důstojník a maršál z první světové války.

¹¹Spojenci, nebo také Dohoda. Nejvýznamnějšími členy byli: Srbsko, Rusko, Itálie, USA, Francie, Anglie. Nejprve existovala Trojdhoda (Francie, Anglie, Rusko) a později se přidaly další státy a došlo k rozšíření.

¹²MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 20-23.

¹³GILBERT Martin. *Dějiny dvacátého století: 1900 – 1933*. Nakladatelství lidové noviny. Praha 2005. S. 361.

¹⁴V té době také převládal názor, že se mělo bojovat až do úplné porážky a bezpodmínečné kapitulace Německa. Tyto pochybnosti nebyly neopodstatněné, neboť se do budoucna ukázalo, že velká část Němců zastávala názor, že Německo vlastně válku neprohrálo, ale bylo jim nařízeno ukončit boje. (př. Adolf Hitler). Dle MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 23.

Dle podmínek příměří musela německá vojska opustit obsazené oblasti ve Francii, Belgii a Lucembursku, stejně tak jako v Alsasku - Lotrinsku. Museli odevzdat Dohodě také i ponorky, asi dvě stovky válečných plavidel a značné zásoby vojenského materiálu včetně 25 000 kulometů a 1700 letadel. Oblast levého břehu řeky Rýn byla okupována jednotkami Dohody. Kromě toho všeho výše jmenovaného, mělo navíc ještě Německo platit reparace za škody způsobené v Belgii a severní Francii¹⁵.

9. listopadu 1918 pak z okna říšského sněmu provolal Philipp Scheidemann¹⁶Německou republiku¹⁷. Novým říšským kancléřem se stal Friedrich Ebert¹⁸. Toto datum pak ukončilo éru císařství a začalo novou historickou etapu, do které Německo vstoupilo jako republika. Nadále neslo sice název *Deutsches Reich*¹⁹, ale později přijalo ústavu, kterou vytvořilo Národní shromáždění ve Výmaru. Hlavním iniciátorem přesunu zákonodárního sboru z Berlína byl tajemník pro vnitřní záležitosti, významný politik židovského původu, Hugo Preuß. Ten doufal, že se Německo stane homogenním státem.

Na troskách první světové války začalo vznikat nové politicko – geografické uspořádání Evropy. Prvního prosince 1918 byl v Bělehradě vyhlášen nový stát – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, který později přijal název Jugoslávie. Téhož dne pak vstoupily na německou půdu britské a americké jednotky a byla zahájena okupace západního břehu Rýna. 21. prosince přijel do Prahy Tomáš Garrigue Masaryk, který se stal prvním prezidentem Československé republiky, vzniklé po rozpadu Rakousko – uherské monarchie²⁰.

Již v prvním měsíci nového roku (1919) začaly v mnoha zemích boje o národní jednotu a změnu společenských poměrů. Během lednového povstání v Berlíně přišlo o život 1200 revolucionářů. Dne 6. ledna zde začalo ozbrojené povstání levicových radikálů. Revoluční výbor v čele s politikem ze strany USPD²¹, Georgem Ledebourem a Spartakovcem Karlem Liebknechtem²² oznámil převzetí vládní moci. Do ulic vyšli členové spolku *Spartakusbund*²³.

¹⁵GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 362.

¹⁶Členem strany SPD. Po zhroutilí císařského Německa se stal prvním ministerským předsedou.

¹⁷Viz. příloha č. 1.

¹⁸Člen strany SPD, od 11. února 1919 až do své smrti první německý prezident.

¹⁹*Německá říše*. HOERES, Peter. Die Kultur von Weimar: Durchbruch der Moderne. Be.bra verlag GmbH. Berlin-Brandenburg 2008. S. 11.

²⁰GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 365.

²¹USPD- *Unabhängigie Sozialdemokratischen Partei Deutschland*.

²²Podílel se na založení strany KPD, již dříve také člen skupiny Spartakus, která vyvolala ultralevicové povstání v Berlíně.

Cílem této akce bylo zabránění voleb do národního shromáždění a zřízení sovětské republiky²⁴.

V čele Spartakovců²⁵ stanula polská židovka Rosa Luxemburg²⁶. Ta se je marně snažila přesvědčit, že jejich hnutí ještě nemá dostatečnou podporu veřejnosti a že pokoušet se o převzetí moci by byla taktická chyba. I přes varování Luxemburgové obsadili Spartakovci řadu veřejných budov, vztyčil rudou vlajku a vyhlásil Německou republiku rad. Jedenáctého ledna však příslušníci *Freikorpsů*²⁷ armády zaútočili na revolucionáře děly a kulomety. Došlo k zatčení Liebknechta a Luxemburgové. Byli zajati a vyslýcháni a mučeni v hotelu Eden v Berlíně. Při transportu pak byli zastřeleni vojáky gardové divize jezdecké. Tělo Luxemburgové bylo hozeno do říčního kanálu (*Landwehrkanal*), kde byla později i její mrtvola nalezena²⁸. Uklidnění bouřlivé situace pak nakonec přinesly volby do národního shromáždění. Bylo to poprvé, kdy mohli volit všichni muži a ženy od dvaceti let.

Německo, jakož i jiné evropské státy, se muselo vypořádat s levicovými revolucionáři, kteří byli ovlivněni událostmi v Rusku a říjnovou revolucí v roce 1917. V Bavorsku v listopadu 1918, tedy ještě před povstáním Spartakovců v Berlíně, poté co panovnická rodina opustila svůj palác, došlo k vyhlášení Bavorské socialistické republiky (tzv. Bavorské republiky rad.). Do jejího čela se postavil Kurt Eisner a stal se předsedou prozatímní vlády. V únoru 1919 byl však Eisner zastřelen při své cestě do sněmovny přívržencem pravice a armádním důstojníkem Antonem von Arco Valley²⁹. Šestáho dubna došlo k vyhlášení první

²³Spartakovci. Jednalo se o sdružení marxistických socialistů v Německu, kteří měli během první sv. války za cíl podporovat mezinárodní revoluci proletariátu. Ze skupiny Spartakovců se pak většina stala členy Komunistické strany Německa. V lednu 1919 vyvolaly v Berlíně protesty, kterým se říká Povstání Spartakovců. Dle MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 29.

²⁴HERMAND Jost a Frank TROMMLER. *Die Kultur der Weimarer Republik*. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main 1988. S. 15 – 17.

²⁵Viz. příloha č. 3.

²⁶Politická, židovské kořeny, angažovala se v ilegálních politických kruzích. V roce 1904 odsouzena ke třem měsícům vězení za vlastizradu. Později opět odsouzena ke dvěma měsícům za podněcování třídní nenávisti. Zúčastnila se různých konferencí a byla braná jako expertka na polské záležitosti. Podporuje revoluci a zachovává si nadále i svůj pacifistický postoj. Na přelomu let 1918 a 1919 se podílí na založení Komunistické strany Německa a podporuje volby do národního shromáždění. V roce 1919 vypukly nepokoje a Rosa je nucena z důvodu nebezpečí zatčení neustále měnit své bydliště. Dle GAY PETER. *Die Republik der Aussenseiter: Geist und Kultur in der Weimarer Zeit: 1918 - 1933*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1970. S. 32.

²⁷Dobrovolnické sbory válečných navrátilců. Dle GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 365.

²⁸MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 29-30.

²⁹Ten si krátce před tímto činem napsal do svého deníku o Eisnerovi toto: „*Není to Němec, ale Žid a zrádce vlasti, takže..*“ V té době existovala v Mnichově antisemitská skupina Thule, která již dříve volala po Eisnerově smrti. Dle GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 367.

(anarchistické) bavorské republiky. Její hlavou se stal Ernst Toller, básník a dramatik, který byl taktéž jako Eisner židovského původu. Několik osob židovského původu bylo i mezi ministry. Nový režim však nenašel silnou podporu v celém Bavorsku. Prezident Ebert pak nařídil, aby byl v Bavorsku opět obnoven pořádek. Dne 13. května pak vtrhly do Mnichova vojenské jednotky a po bojích se stoupenci levice nakonec zatkli většinu komunistických vůdců³⁰.

V roce 1919, mimo Berlín a Mnichov, vypukla také revoluce v Maďarsku. I zde, podobně jako tomu bylo v Bavorsku, bylo mnoho předních komunistů židovského původu. V Maďarsku se stal představitelem komunistické strany Béla Kun, který chtěl spojit své síly s Leninovou Rudou armádou a rozpoutat revoluci.

Šestého dubna došlo k vyhlášení první (anarchistické) bavorské republiky. Její hlavou se stal Ernst Toller, básník a dramatik, který byl taktéž jako Eisner židovského původu. Několik osob židovského původu bylo i mezi ministry. Nový režim však nenašel silnou podporu v celém Bavorsku. Prezident Ebert pak nařídil, aby byl zde opět obnoven pořádek. Dne 13. května pak vtrhly do Mnichova vojenské jednotky a po bojích se stoupenci levice nakonec zatkli většinu komunistických vůdců³¹.

Revoluce v Německu a Maďarsku vzbuzovaly v evropských státech strach, z možného šíření levicového extremismu. Odpůrci tohoto směru, pak postupem času začínali vidět určité východisko ve fašistickém hnutí, které bylo založeno 23. března 1919, což bylo přesně den poté, co se v Maďarsku dostal k moci Béla Kun. Největší přitažlivost našel fašismus v období těsně po válce v Itálii. Vůdcem bojových svazů (*fasci di combattimento*) se stal frontový voják a někdejší šéfredaktor socialistických novin Benito Mussolini³².

V červnu roku 1919 byla založena Společnost národů na naléhání Woodrowa Wilsona. Ta pak některým svým členům začala z německých zámořských kolonií přidělovat mandáty neboli svěřenecká území. Británie a Francie si rozdělily Togo a Kamerun. Jižní Afrika připadla Británii. Část německých držav ve východní Africe požadovala Belgie, avšak na to odmítla přistoupit Británie, a tak Belgie získala Rwandu – Urundi. Zklamáná byla také Itálie,

³⁰HERMAND Jost a Frank TROMMLER. *Cit. dílo (1988)*. S. 14. GILBERT Martin. *Cit. dílo (2005)*. S. 368.

³¹Touto událostí však zdaleka neskončil boj s levicovými revolucionáři. Byla podruhé vyhlášena bavorská republika rad, v jejímž čele stanul Eugen Lévine, ruský Žid, který byl vyslán Německou komunistickou stranou v Berlíně. Levicoví revolucionáři pak až do května odolávali proti vojákům, až nakonec 2. 5. 1919 podlehl zcela. Po porážce revoluce pak bylo v Mnichově popraveno na 1000 lidí. Dle MORAVCOVÁ Dagmar. *Cit. dílo (2006)*. S. 28.

³²GILBERT Martin. *Cit. dílo (2005)*. S. 372.

neboť skoro celé Dalmátské pobřeží, které si nárokovala, připadlo nově vytvořenému království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Německé souostroví na sever od rovníku – Mariany, Karolíny a Marshallovy ostrovy se stala územím Japonska. Německou Samou získal Nový Zéland a Německou Novou Guineu a Bismarckovo souostroví získala Austrálie³³.

Porážka ústředních mocností znamenala pro mnohé země velké finanční zisky. Zvýšily se tak, díky válečným dodávkám zbraní, potravin, surovin a lodí, zlaté rezervy. Nejvíc získaly Spojené státy americké, jejich zlaté rezervy vzrostly o 278 milionů liber. Na druhé straně však také válka přinesla s sebou obrovské výdaje. Z poražených zemí dopadlo nejhůře Německo, jeho rezervy se snížily o 123 milionů liber³⁴.

V Rusku se i po ukončení války bojovalo nadále. Zde probíhaly boje proti bolševikům, pod vedením bývalých carských generálů, za pomoci zahraničních armád. Britskou a francouzskou armádu pobouřilo násilí páchané na židech. V oblasti jižního Ruska a Ukrajiny, zde bylo povražděno v letech 1918 – 1919 na 100 000 lidí. Pogromy nechvalně proslula zejména Děnikinova armáda a jednotky kozáckého atamana Simeona Petljury. V rámci masového exodu odešlo z Ruska na 100 000 lidí. Nejprve žili v intervenčních táborech v Turecku, potom na dalmatském pobřeží v Jugoslávii a nakonec se rozptýlili po západní Evropě. Bolševiky se definitivně porazit nepodařilo. Jedním z důvodů je nejednotná politika zemí, které bojovali proti Rusku.³⁵

V Rakousku začal být problém s potravinami a jeho obyvatelé trpěli hladem. Před válkou se totiž většina potravin dovážela do Vídně z Uher, což už nebylo možné, protože Maďaři založili samostatný stát. Potravinovou pomoc dokonce bylo nuceno posílat i vyhladovělé Německo. Začaly se pořádat sbírky na pomoc hladovějícím v Rakousku, které našly největší odezvu v Británii a USA.

Situace jen rok po první světové válce vypadala v mnoha zemích bezútešně. K zdecimování Ruska v první světové válce, se navíc ještě přidala i bolševická revoluce a následně i občanská válka a boje tedy probíhaly nadále. Mnoho zemí bylo fascinováno revolucí v Rusku a pokoušely se zosnovat svůj vlastní převrat. V Itálii vznikla nová politická ideologie pod názvem fašismus. Rakousko, jak již bylo výše zmíněno, trpělo obrovským hladem a na pomoc mu byly pořádány potravinové pomoci. Zároveň však existovaly státy,

³³GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 373.

³⁴Tamtéž (S. 376).

³⁵Tamtéž (S. 381 – 387). MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 17.

kteřé díky první světové válce a rozpadu Rakousko – uherské monarchie získaly nezávislost. Německo se vrhlo do nové historické etapy. Jeho vnitřní politická situace však trpěla nejednotou. Ne všichni Němci totiž byli nadšeni z podpisu mírové smlouvy. Část obyvatel Německa brala tento krok jako zradu, neboť se tím dostaly do těžkých hospodářských problémů, především kvůli požadavku placení válečných reparací. S touto vnitřní politickou roztržštěností pak sváděla urputný zápas německá politická reprezentace, která se snažila situaci v zemi stabilizovat. Důležitým faktorem byly také výsledky Versailleské mírové smlouvy.

2. Politická situace v Německu

2.1. Versailleský mír a jeho důsledky pro Německo

Pařížská konference měla mít velký vliv na budoucí mezinárodní postavení Německého státu. Konference byla svolaná do Paříže na leden 1919. Existovaly dva scénáře řešení problému, kterým bylo nejen ukončení války definitivním mírem, ale i zabránění agresivní politiky Německa do budoucna³⁶. Prvním scénářem mělo být zbavení moci Německa tvrdými podmínkami míru a tím druhým, který byl méně radikální, bylo brát ohled na to, aby Německo samo mír dobrovolně přijalo.

Paříž jako hlavní místo této konference byla zvolena ze symbolického důvodu, neboť Francie platila za zemi, která byla nejvíce postižená německou agresí³⁷.

Francouzskou mírovou delegaci vedl Georges Clémenceau, který byl zvolen předsedou konference. Za své protiněmecké postoje si vysloužil přezdívku „tygr“. Francie chtěla uplatňovat vůči Německu princip přísné odplaty. Dalším členem byla americká delegace v čele s prezidentem Woodrowem Wilsonem, ta prosazovala princip spravedlivého míru. V čele britské delegace pak stanul premiér David Lloyd George, který představoval názorový kompromis mezi francouzskou a americkou stranou.

Návrh textu mírové smlouvy byl vypracován koncem dubna 1919 a 7. května předán německé delegaci ve Versailles. Obsah podrobného návrhu v rozsahu několika set stran šokoval celou německou delegaci, vedenou ministrem zahraničí U. von Brockdorff-

³⁶GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 361.

³⁷MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 36.

Rantzauem. Podobné reakce vyvolal návrh i u veřejného mínění v Německu. Brali jej jako touhu Německo hospodářsky položit na kolena, ponížít a potrestat. Nebylo dle nich vyslyšeno varování Lloyda George z 25. března 1919: „Nemůžeme Německo zmrzačit a přitom očekávat, že bude platit reparace.“³⁸

Také rozsah území, které mělo být podstoupeno, přesahovalo ten nejhrůznější scénář. Spojenci chtěli nejen odevzdání Alsaska – Lotrinska Francii, ale i celé Horní Slezsko a téměř celé Západní Prusko Polsku, což mimo jiné znamenalo úplné přerušení spojení s východním Pruskem a ztrátu důležitých přístavů³⁹. V důsledku těchto změn přišlo Německo o 13 % území a 12 % obyvatelstva⁴⁰. Větší dopad však představovala ztráta 16 % celkové kapacity v těžbě uhlí a 48 % ve výrobě oceli. Teritoriální ztráty měly za následek velké přesuny obyvatelstva. Odhaduje se, že z oblastí anektovaných Polskem odešlo na 200 000 lidí⁴¹.

V Národním shromáždění (*Nationalversammlung*) proti těmto požadavkům vášnivě protestoval Scheidemann⁴². Oficiální stanovisko vlády pak označilo tento návrh za úplné hospodářské zničení Německa. Podobně odmítavým tónem se pak vyjádřil i ministr zahraničí a označil za nepřijatelný samotný princip potrestání poražených vítězi a varoval před úplným hospodářským zhroucením Německa v případě přijetí navrhovaných ustanovení.

Po podpisu smlouvy pak v nacionalistických a konzervativních kruzích kolovala přezdívka „dýka v zádech“ (*Dolchstosslegende*)⁴³, která měla vyjadřovat tvrdý nesouhlas s Versailleskou smlouvou. Jako další křivdu pak Němci pocítovali i tezi o jediné vině Německa při rozpoutání první světové války⁴⁴.

Německo mělo šanci sepsat nóty s otázkami týkajícími se bodů mírové smlouvy. Z německé strany tak vzniklo několik protinávrhů, avšak korekce byly minimální. Podařilo se jen v případě Horního Slezska domluvit se na plebiscitu. Naopak klauzule o vině Německa

³⁸MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 36-37.

³⁹Tamtéž.

⁴⁰GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 34.

⁴¹GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 375.

⁴²Známý výrok o „*ruce, která by musela uschnout, kdyby na sebe vzala tato pouta.*“ (*Welche Hand müsste nicht verderren, die sich und uns in diese Fesseln legt?*)“ Dle GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 34.

⁴³GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 125.

⁴⁴Vina Německa při rozpoutání války byla obsahem bodu 231. „*Deutschland und seine Verbündeten seien Urheber des Krieges.*“ (*Německo a jeho spojenci jsou původci rozpoutání války*). Této klauzuli se říkalo *Kriegsschuld Klausel*, tedy klauzule o válečné vině a byla mnohem více diskutovaná, než všechna ostatní ustanovení dohromady. Dle GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 34.

byla ještě zostřena. Tento výsledek pak přivedl německou delegaci k názoru, že předkládanou smlouvu nelze podepsat. Bezvýchodnost situace pak vyjádřil Brockdorff – Rantzau těsně před svou smrtí těmito slovy: „zničili mi všechno – vlastně jsem zemřel již ve Versailles.“⁴⁵ S tímto názorem se shodovali i ostatní členové delegace a označili podmínky smlouvy za „neúnosné, nesplnitelné, protiprávní a nespravedlivé“⁴⁶.

Po spojeneckém ultimátu následovala v Německu vládní krize. Ta byla navíc násobena i vnitropolitickou krizí, navíc ještě spojenou s tvrdým nesouhlasem veřejnosti na prohranou válku, zhroucení monarchie, bídu a hlad. Navíc provázené, po podpisu podmínek smlouvy, také i vnitřní nejistotou ohledně vyhlídek do budoucna.

18. a 19. června, zasedal kabinet a bylo rozhodnuto smlouvu nepodepsat. Jako reakci na tento krok odstoupil následujícího dne Scheidemann. Národní shromáždění odhlasovalo pak 22. června 237 hlasy proti 138 hlasům souhlas s podpisem mírové smlouvy⁴⁷. Vliv na toto rozhodnutí nakonec měl strach z obnovených válečných operací a blokády Spojenci, která by pro Německo v současné chvíli znamenala katastrofu⁴⁸. Dne 28. června 1919 však nakonec smlouvu podepsal nový německý ministr zahraničí Hermann Müller a Johannes Bell⁴⁹. Zároveň se však kabinet usnesl, že bude smlouvu loajálně provádět, ale zároveň usilovat i o její revizi.

Ukázalo se, že vůle plnit ustanovení chyběla na Německé straně již od začátku. Potrestání válečných zločinců, které bylo součástí smlouvy, se také neuskutečnilo. Lloyd George ustoupil od vydání 900 německých válečných zločinců za příslib německé vlády, že budou potrestáni německými soudy, což se však bohužel většinou nestalo. Ani císař Vilém II. nebyl vydán nizozemskou vládou ke stíhání.

Německu byla blokována veškerá zásoba zlata Říšské banky a zahraniční cenné papíry a majetek v Německu. V otázce reparací se dlouho diskutovalo jaké stanovisko zaujmout. Zda má Německo zaplatit i škodu vzniklou civilnímu obyvatelstvu Francie a Belgie, či zda se mají

⁴⁵MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 39.

⁴⁶Tamtéž.

⁴⁷GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 37.

⁴⁸GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 392.

⁴⁹MORAVCOVÁ, Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 40.

např. také hradit z reparací penze válečných vdov a sirotků, či zda v nejtvrdějším případě zaplatit i škody Spojenců.⁵⁰

Nárok na reparace škod způsobených civilnímu obyvatelstvu byl přiznán jen Belgii. Důvodem bylo, že v očích Spojenců bylo jejich napadení bráno jako porušení mezinárodního práva⁵¹. Britská strana byla ochotná brát hledy na to, co jsou Němci schopni splatit a USA se dokonce vzdaly reparací požadovaných po Německu, trvaly však na splacení reparací svých válečných spojenců. Bylo určeno množství válečného materiálu, surovin a dobytka, které mělo Německo odevzdat Spojencům. Okamžitě také mělo Německo zaplatit sumu 20 miliard zlatých marek. Navíc byl zabaven i německý kapitál v zahraničí.

Levý břeh řeky Rýn byl navíc, pro zvýšení bezpečnosti Francie, okupován spojeneckými vojsky po dobu 15 let, včetně měst s důležitými mosty přes Rýn – Mohuče, Koblence a Kolína⁵². Belgii byly odstoupeny kraje Eupén a Malmedy. Severní část Šlesvicka byla připojena k Dánsku. Polsko získalo od Německa část Západního Pruska, Pomořansko a Poznaňsko. Sporná oblast Horního Slezska byla řešena rozdělením mezi oba státy v roce 1921. Přístav Gdaňsk se stal svobodným městem pod dohledem Společnosti národů, stejně tak stanul pod jejím dohledem i přístav Klajpedy, které pak byly připojeny k Litvě. Československo získalo od Německa oblast Hlučínska. Dále Německo přišlo o všechny své kolonie, které byly podřízeny mandátu Společnosti národů⁵³.

Dalším důležitý bod smlouvy tvořilo odzbrojení Německa. Po dalekosáhlých debatách se rozhodlo, že Německo může mít jen dobrovolnickou armádu⁵⁴ v rozsahu 100 tisíc mužů pozemního vojska a 15 tisíc mužů námořních sil. Rozpuštěn byl generální štáb s podmínkou zákazu jeho obnovení. Němci nesměli vlastnit a ani vyrábět ofensivní zbraně, letadla, velké válečné lodě a ponorky. Opevnění hranic nesmělo překročit určitou mez, takže pak byly některé pevnosti pod dohledem Spojených národů zničeny. Kontrolovány byly i zásoby munice. Zakázaná byla výroba i dovoz bojových plynů a válečného materiálu. Z Německé armády se díky těmto opatřením stal jen obranný prostředek.

⁵⁰GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 392. MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 40.

⁵¹MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 42.

⁵²GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 376.

⁵³MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 43, 44.

⁵⁴Byla tedy zakázaná všeobecná branná povinnost.

Versailleskou smlouvu ratifikovalo Německo 7. července 1919⁵⁵. V platnost vstoupila až 10. ledna 1920. Obsahovala celkem 440 článků, které se týkaly územních změn, hospodářství a surovinových zdrojů. Nejdůležitější částí smlouvy byly právě klauzule o vině za rozpoutání války a povinnosti zaplatit její následky. Versailleská smlouva také zaručila existenci nezávislého Polska a Československa⁵⁶.

Princip tvrdé odplaty, ponížení a hospodářského zničení Německa kritizoval již v roce 1919 americký ekonom Keynes, který zveřejnil v časopise *New Republic* stať s názvem *The Economic Consequences of the Peace*⁵⁷. Předpověděl další světovou válku, neboť podmínky nastavené ve Versailleské smlouvě vehnaly Německo do hospodářské nestability, která jen podnítila nespokojenost a příklon k extremistickým hnutím⁵⁸.

V následujících letech byla legenda o dýce v zádech (tzv. *Dolchstoßlegende*)⁵⁹ a Versailleská smlouva použita jako agitace proti Výmarské republice a zahraniční politice. Na mnoha pohlednicích a obrazech je jako reakce na tento čin znázorněna spoutaná Germania, která je ztvárněná jako dívka na mučednickém kůlu⁶⁰. Zbavit se „pout z Versailles (*Fesseln von Versailles*)“ patřilo v letech Výmarské republiky za hlavní cíl zahraniční politiky Německa⁶¹.

Hospodářská situace Německa byla katastrofální. Od inflace a velkého státního dluhu jim měla dopomoci Erzbergerova reforma financí. Ta platila od roku 1919 do jara 1920 a byla velmi radikální, zavedla totiž daň z majetku a vysokých příjmů. Správu všech daní převzala říše. Inflaci se však nepodařilo zastavit. Rostly nejen ceny, ale i zadluženost.⁶²

⁵⁵MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 43.

⁵⁶Československo sestávalo z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny. Jeho součástí byla i oblast Sudet s bohatými zásobami uhlí. Dle GILBERT Martin. Cit. dílo (2005). S. 377.

⁵⁷Tamtéž (S. 392).

⁵⁸MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 45.

⁵⁹GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 125.

⁶⁰Viz. příloha č. 4.

⁶¹Der Versailler Vertrag. Die Weimarer Republik [online]. [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/versailles/index.html>

⁶²MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 52, 53.

2.2. Termín Výmarská republika a vznik ústavy

Označení Výmarská republika nebyl oficiální název nového státního útvaru, který vznikl po pádu monarchií. Nová republika se oficiálně jmenovala *Deutsches Reich*⁶³ a s městem Výmar neměla mnoho co do činění⁶⁴. Označení Výmarská republika, pro epochu po pádu monarchie, do nástupu Hitlera k moci v roce 1933 mělo odkazovat ke kulturnímu dědictví a rozkvětu Německa v období klasicismu. Výmar bylo město, kde žil Goethe i Schiller.

Ve Výmaru vznikla nejen první ústava, ale také zde byla zahájena umělecká škola Bauhaus⁶⁵. Ačkoliv nová republika, nesla ve svém jménu město Výmar - nesporně však nadále středobodem nového německého státu zůstával Berlín⁶⁶.

Ve Výmaru bylo dne 6. 2. 1919, tedy dlouho poté, co Philipp Scheidemann 9. 11. 1918 vyhlásil v Berlíně republiku, založeno ústavodárné národní shromáždění. Důvodem, proč bylo zvoleno k tomuto účelu právě město Výmar, bylo nejen vyhnutí se nepokojům, které nadále přetrvávaly v Berlíně, ale také přiznání se ke kulturnímu odkazu Německa⁶⁷.

Národnímu shromáždění trvaly práce na ústavě od července do srpna roku 1919. Ačkoliv dle názvu se mělo jednat o říši, podle státního zřízení však můžeme hovořit spíše o republice. Ta byla tvořena říšským sněmem (se zákonodárnou pravomocí) a říšskou radou (ta měla jen omezené pravomoci). Moc výkonnou představoval prezident, jenž byl volen na 7 let. Ústava měla být základem demokratického parlamentního systému. Bohužel se však postupným vývojem ukázalo, že tento základ nebyl pevný. V zemi chybělo více přesvědčených republikánů, mnoho občanů spíše vzpomínalo na období císařství před první světovou válkou⁶⁸.

⁶³Německá říše.

⁶⁴HOERES, Peter. Die Kultur von Weimar: Durchbruch der Moderne. Be.bra verlag GmbH. Berlin-Brandenburg 2008. Str. 11.

⁶⁵Umělecká škola Bauhaus, byla založena Walterem Gropiusem na začátku roku 1919 ve Výmaru. Šlo mu o opětovné propojení řemesla a umění, formy a obsahu. Z toho důvodu sloučil Gropius původní uměleckoprůmyslovou školu s výtvarnou akademií. Dle GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 132.

⁶⁶NACHAMA, Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Juden in Berlin. Henschel Verlag, Berlin 2002.

⁶⁷HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 11.

⁶⁸MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 46 – 47.

2.3. Významní židovští politici: Hugo Preuß a Walther Rathenau

Prof. Dr. Hugo Preuß byl významným právníkem a politikem, který se narodil v roce 1860 v Berlíně, jako syn židovského obchodníka. Nejprve vystudoval práva a politologii v Berlíně a Heidelbergu. V Berlíně působil jako soukromý docent pro ústavní právo na Berliner Universität, poté co zde v roce 1889 napsal habilitační práci pod názvem *Begriff und Wesen des Offentlichen Rechts*⁶⁹.

Jeho prvním pokusem o sepsání publikace k tématu ústavního práva se stala kniha: *"Gemeinde, Staat und Reich als Gebietskörperschaften. Versuch einer deutschen Staatskonstruktion auf der Grundlage der Genossenschaftstheorie"*.

V roce 1895 se stal členem městské rady ve čtvrti Charlottenburg. Jeho angažovanost pro demokracii však pro něj samotného nepřinášela vždy pozitivní reakce. Po několik let mu byla slíbena mimořádná profesura na *Handelshochschule* v Berlíně, která mu byla nakonec odepřena, ačkoliv se celé kolegium školy vyslovilo souhlasně pro přijetí Preuße do této funkce. Za tímto odmítavým postojem stál Friedrich Althoff, což byl vedoucí oddělení Hochschule na ministerstvu. Svůj odmítavý postoj vysvětlil tím, že Preuß nemůže být přijat kvůli problémům s rozpočtem, což však byla jen výmluva⁷⁰. V pozadí za odmítavým postojem Althoffa stál antisemitismus.

Teprve v roce 1906 získal Preuß od ministerstva potvrzení a během první světové války se stal na základě svých schopností lektorem tohoto vzdělávacího zařízení. Období strávené na *Handelshochschule* využil ke svým dalším politickým aktivitám. Reprezentoval *Fortschrittliche Volkspartei* funkci honorárního rady města.

Známým se stal především díky svým neoblomným vystupováním na podporu demokracie. Po pádu monarchie a vzniku republiky se aktivně podílel na politickém dění. Ebert ho dne 15. listopadu 1918 jmenoval po domluvě se Scheidemannem státním tajemníkem vnitra a jeho prvním úkolem bylo připravit volby do ústavodárného shromáždění.

⁶⁹Pojem a podstata veřejného práva.

⁷⁰Později se našla kopie dopisu, kterou napsal dvorní maršál Mirbach rektoru berlínské univerzity, kde píše, že doufá, že Althoff přiměřenými prostředky odkloní toto nebezpečí, které dle něho představoval tento židovský „posměváček“.

Volby se konaly 19. ledna 1919. SPD⁷¹ se stala nejsilnější stranou a utvořila společně se stranou DDP⁷², ke které Preuß patřil, koalici. Ten se stal v kabinetě Scheidemanna tajemníkem vnitra a byl pověřen přípravou nové ústavy. Preuß zhotovil několik návrhů ústavy z bodů, které se mu zdály jako nezvratně nutné. Za velmi důležité považoval kupříkladu národní jednotu říše. Ačkoliv to předem neplánoval, zařadil do ústavy také myšlenku náboženské svobody.

Ústava pak byla v národním shromáždění velmi hojně diskutovaná. Častokrát odmítnutá byla především pravicovými stranami. Preußovy myšlenky se však nakonec prosadily a ústava vstoupila v platnost 11. 8. 1919⁷³.

Ačkoliv Preuß hájil svoji ústavu proti všem kritikům, sám si uvědomoval, že není dokonalá a může skrývat nebezpečí prezidentské diktatury.

„*Otec první demokratické ústavy Německa*“⁷⁴, jak mu bylo přezdíváno, zemřel 9. 8. 1925 v Berlíně, aniž by se dožil chvíle, kdy prostřednictvím „jeho“ ústavy se nakonec Hitler dostane k moci a také momentu, kdy budou 10. 5. 1933⁷⁵ jeho spisy spáleny⁷⁶.

Neméně známým se stal muž, který žil ve čtvrti Grünewald, na adrese Königsalle 65⁷⁷. Ve své vile od roku 1910 zde žil Walther Rathenau, který byl nejen průmyslník a spisovatel, ale také politik. Dokonce si i sám navrhoval tuto svoji vilu. V roce 1909 si ke svému domu navíc koupili zámek, který se nacházel na okraji koupaliště *Freienwald* a používal jej jako své letní sídlo, kde sepsal svá nejdůležitější díla.⁷⁸

⁷¹Sozialdemokratische Partei Deutschland = Sociálně demokratická strana Německa. MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 24.

⁷²Deutsche demokratische Partei = Německá demokratická strana. Tamtéž (s. 25).

⁷³HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 12.

⁷⁴„*Vater der erste demokratische Verfassung Deutschlands*“Dle GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 36.

⁷⁵*Bücherverbrennung*, neboli pálení knih byla akce, kterou krátce po převzetí moci zosnovala NSDAP, v rámci níž došlo k pálení knih tzv. undeutschen Geist, což v praxi znamenalo židovské, marxistické a pacifistické autory.

⁷⁶DIECHMANN, Irene A. *Juden in Berlin: Bilder, Dokumente, Selbstzeugnisse*. Henschel Verlag. Leipzig 2009. S. 218 - 219.

Hugo Preuß. LEMO. Die Weimarer Republik [online]. [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/PreussHugo/index.html>.

⁷⁷ECKHARDT, Ulrich a Andreas NACHAMA. *Jüdische Orte in Berlin*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung GmbH, Berlin 2005. S. 186.

⁷⁸*Kritik der Zeit, Mechanik des Geistes, Von kommenden Dingen*.

Rathenau se narodil 29. září 1867 v Berlíně a byl synem velkopřemyslníka Emila Rathenaua. Nejprve pracoval v otcově podniku. Později se stal členem DDP a začal svoji politickou kariéru. V roce 1922 se stal nejprve říšským ministrem zahraničních věcí a podepsal ve stejném roce smlouvy Rapallo. Hájil zachování povinnosti reparací, které byly dány Versailleskými smlouvami, za což byl pronásledován národními socialisty a očerňován⁷⁹. Byl mu předhazován nedostatečný patriotismus a také mu ztížil situaci jeho židovský původ. Byl zastřelen dne 24. 6. 1922 pravicovými radikálními teroristy na cestě ze svého domu k ministerstvu zahraničních věcí. Jeden z pachatelů byl později nacisty oslavován jako národně smýšlející⁸⁰ hrdina⁸¹.

⁷⁹GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 202.

⁸⁰National gesinnter.

⁸¹ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. Cit. dílo (2005). S. 187. GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 202.

3. Podmínky v Berlíně pro židovské obyvatelstvo

Ve své studii o Výmarské republice píše Petr Gay⁸²: „*Denken wir an Weimar, so denken wir an die Moderne in Kunst, Literatur und Philosophie.*“⁸³Podobným stylem se o Výmarské kultuře zmiňují i ostatní autoři.

Výmarskou epochu lze rozhodně označit jako takovou laboratoř na nejrůznější experimenty v duchu doby. Mnoho z těchto pokusů se započalo již dříve, ale teprve zkušenosti z války a politická transformace německé společnosti umožnila vznik této široké škály nápadů. Jednalo se o radikální průlom, který však byl postaven na základně tvořené z klasických hodnot a kulturních výrazových prostředků. V letech 1918 až 1933 vedle sebe existovaly jak modernistické tak antimodernistické proudy.

Berlín bez debat zaujímal ve dvacátých letech přední postavení. *Goldene Zwanziger*, neboli v překladu zlatá dvacátá léta, se odehrávala na jevišti Berlína a v tomto desetiletí kulturně zastínil i taková města jako Paříž, Londýn, New York a Chicago. Na tomto renomé měli nesporně velký podíl i Židé, jak dokazuje hned první věta z knihy *Židé v Berlíně*⁸⁴: „*Zu keiner Zeit und an keinem Ort war die Bedeutung der Juden in Deutschland grösser als im Berlin der Weimarer Republik.*“⁸⁵

Berlínští Židé sehráli v kulturním životě města rozhodující roli. Bez jejich vlivu by se sotva stal světovou metropolí. Žilo zde mnoho nadaných jedinců, kteří působili v kabaretech, ve světě hudby a divadla či dokonce ve vznikajícím filmovém průmyslu a dalších kulturních či vědeckých odvětvích.⁸⁶

Častokrát je v souvislosti přínosu Židů ke kulturnímu rozkvětu Berlína hovořeno jako o *Berlinisch-jüdischen Geist*.⁸⁷Tímto označením se chce vyjádřit, že v této době byly židovské

⁸²BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 170.

⁸³Překlad: „*Pokud vzpomínáme na Výmar, tak vzpomínáme na moderní umění, literaturu a filosofii.*“

⁸⁴ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. *Juden in Berlin (1671-1945): Ein Lesebuch*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH, Berlin 1988. S. 179.

⁸⁵Překlad: „*V žádném období a na žádném jiném místě nebyl význam Židů v Německu tak velký jako za Výmarské republiky.*“ Tamtéž.

⁸⁶Tamtéž.

⁸⁷berlínsko – židovský duch. Dle METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 155.

dějiny natolik propojené s dějinami Berlína, že je již nelze nadále od sebe oddělovat, ale ztotožnit.

Židovské dějiny v Berlíně mezi lety 1918 – 1933 znamenaly rapidní nárůst židovské obce a rozšíření její oblasti působnosti na politické, sociální a kulturní spektrum. Stejně tak můžeme hovořit o této etapě jako o renesanci židovské kultury.

V roce 1871 žilo v Berlíně jen 7% všech německých Židů, avšak již v roce 1910 to bylo, především následkem emigrace z východních oblastí říše, již 23%. Vrcholu pak počet Židů dosáhl na konci Výmarské republiky, kdy každý třetí německý Žid žil v Berlíně. Absolutního vrcholu pak bylo dosaženo konkrétně v roce 1925, kdy počet vzrostl na 173 000 a tím pádem Židé tvořili 4,3 % všech obyvatel Berlína.⁸⁸

Pokud se podíváme na další statistiky, tak zjistíme, že ve srovnání s ostatními městy Německa, žilo v Berlíně dokonce 30% všech německých Židů. Z toho téměř 80% z nich, díky sociálnímu vzestupu bydlela v oblastech v blízkosti centra města, kterými byli například čtvrtě Mitte, Charlottenburg či Wilmersdorf. Zde vznikají židovské obytné čtvrti jako např. Hansaviertel. Byly zde zřízeny velké synagogy, naposledy to byla v roce 1930 synagoga v Prinzregentenstraße⁸⁹ s 2000 místy.

V Berlíně se nacházelo víc synagog, než v kterémkoliv jiném městě v Evropě. Dvanáct velkých synagog s průměrně 2000 místy, 70 menších a četné modlitebny byly důkazem rozmanitosti Berlínského židovstva⁹⁰. Ve většině synagog se sloužilo dle liberálního ritu, část dle ortodoxního a jedna byla ve vlastnictví reformní obce. Asi tak polovina Židů navštěvovala bohoslužbu minimálně na velké svátky.

Znakem náboženské obnovy se pak stal výrok Georga Kareski: „*Wir haben zum ersten Mal wieder eine gewisse Knappheit an Synagogen- und Betsaalplätzen, wie seit Jahren nicht mehr gehabt*“⁹¹, ve kterém hovoří o nedostatku synagog a modliteben v Berlíně.

⁸⁸NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 179.

⁸⁹Nacházela se ve čtvrti Wilmersdorf, v ulici Prinzregentstraße 69/70. Postavena dle návrhu architekta Alexandra Beera, byla jen osm let po slavnostním zapálena a celá shořela. Bylo to v roce 1938 během listopadových pogromů. Viz. příloha č. 5. ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. Cit. dílo (2005). S. 120.

⁹⁰ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. Cit. dílo (1988). Str. 164.

⁹¹Překlad: „*Poprvé máme nedostatek synagog a modlitebních sálů, což jsme ještě nikdy dříve nezažili.*“ Dle NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 179.

Přestože v této době dochází k četné výstavbě synagogálních budov, bylo jich stále pořád ještě málo, což je jen dalším důkazem obrovského rozšíření židovské obce.

Dominantou obce se stala Nová synagoga. Ta byla postavena mezi lety 1859 /1866 dle návrhu Eduarda Knoblaucha a Friedricha Augusta Stülera v maurském stylu a dne 5. 9. 1866 slavnostně vysvěcena. Se svými 3000 místy k sezení byla největší synagogou nejen v Berlíně, nýbrž v celém Německu. Její zlatá 50 metrů vysoká kupole se stala nepřehlédnutelnou dominantou města⁹².

Nová synagoga se stala nejen náboženským, ale i kulturním střediskem židovstva. Známy židovský fyzik Albert Einstein zde dokonce vystupoval v roce 1930 při houslovém koncertě, kdy on sám hrál první housle.

Bohoslužba v této synagoze se konala dle liberálního ritu za použití varhan a smíšeného sboru. Sloužil zde do roku 1938 Melwin Warschauer, jeden z nejznámějších rabínů. Byl znám především díky svým působivým proslovům. Legendární je jeho smuteční řeč za Maxe Liebermanna na hřbitově v *Schönhauser Allee*. Také zde působil nejznámější skladatel židovské synagogální hudby Louis Lewandowski.⁹³

Jedna čtvrtina všech berlínských Židů pak byla cizí národnosti bez německého státního občanství. Pocházeli z Polska, Ruska a jiných částí dřívější Habsburské monarchie. Mnoho z nich pocházelo z obsazených území a bylo naverbováno během války jako pracovní síla⁹⁴.

Pole působnosti v pracovních odvětvích bylo srovnatelné s velkými městy Německa. Obec měla 1500 zaměstnanců v různých odvětvích, na úřadě sociální péče, pracovním úřadě, v knihovnách v řadě kulturních a náboženských zařízeních.. Vzrůstající dominanci Berlína můžeme také pozorovat na tom, že již před válkou se sem stěhovali takoví intelektuálové jako např. Arnold Zweig a Lion Feuchtwanger z Vídně a Franz Kafka z Prahy.

⁹²Viz. příloha č. 6.

⁹³(1821-1894), sbormistrem berlínské nové synagogy, sehrál klíčovou roli ve vývoji synagogální hudby, obdržel titul královský hudební skladatel. Jeho kompozice staré hebrejské hudby je považována za mistrovské dílo. Psal kantáty a písně, zhudebnil kolem 40ti žalmů.

⁹⁴JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 20.

Vedle toho se navíc ještě Berlín stal během dvacátých let středem zájmu židovských intelektuálů a umělců z Východní Evropy. Na krátkou dobu se tu pozastavili židovští umělci ruské avantgardy od Marc Chagalla po Ela Lissitzkyho a moderní klasiky hebrejské literatury⁹⁵. Zde založili hebrejské a jidiš nakladatelství a časopisy, které až do dneška považujeme za velmi cenné. Dohromady s řadou německo-židovských institucí přispěla tato iniciativa k renesanci židovské kultury. V centru života v Berlíně nadále stála židovská obec se svými četnými organizacemi a spolky. Navíc také musela čelit během dvacátých let vlně přistěhovalců z východní Evropy a pak i vlivem hospodářské krize přibývajícimu počtu zchudlých Židů⁹⁶. Právě příchod Židů z Východu a také prohra ve válce dali podnět k zesílení antisemitismu.

Po roce 1918 bylo v rámci demokratického transformačního procesu zavedeno ve většině židovských obcí všeobecné volební právo. Sílil podíl Židů na komunálních volbách. V roce 1926 volilo 40% židů s právem volby a v roce 1930 to bylo dokonce 60%. Politická mobilizace a radikalizace byla reakcí na vzrůstající antisemitismus. Židé, kteří se dříve neangažovali v obci, se v období krize cítili více semknutí. Náboženská a kulturní mnohočetnost vedla ke konfliktům v otázce vedení obce. Dvě nejsilnější strany tvořily liberálové a Jüdische Volkspartei, která byla podporována Zionistische Vereinigung für Deutschland.

Konzervativní a ortodoxní strana ztratila ve 20. letech na svém vlivu a tudíž nemohla zastavit proces sekularizace. Kolem 67% německých Židů volilo DDP, k jejímž zakladatelům patřil např. Albert Einstein či Walther Rathenau. Někteří židovští intelektuálové zastávali i důležité funkce v KPD. Docela zajímavý byl počet nevoliců. V období od roku 1924 – 1928 vzrostl na 40%.⁹⁷

Díky hospodářské krizi vzrostla nezaměstnanost téměř na jednu čtvrtinu židovského obyvatelstva v Berlíně a byli závislí na podpoře obce. V roce 1904 byl v Berlíně založen pod vedením Sidonie Werner *Frauenbund*⁹⁸, jehož cílem bylo rovná účast žen v židovské společnosti. Svůj největší úspěch oslavily ženy z *Frauenbund* v roce 1925, kdy mohly poprvé

⁹⁵Schmuel Josef Agnon či Chajim Nachman Bialik. NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 139.

⁹⁶Tamtéž (S. 142).

⁹⁷JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 23.

⁹⁸Ženský spolek.

volit do pruského zemského svazu židovské obce. Jedním z jejich hlavních úkolů byla sociální práce a také podpora výdělečné činnosti žen⁹⁹.

3.1. Náboženské nebo národnostní společenství?¹⁰⁰

V protikladu k ostatním městům Evropy a Spojených států amerických nebyla židovská obec v Berlíně soukromým společenstvím, nýbrž spolkem s veřejnými právy s povinným členstvím a povinností platit daně¹⁰¹.

Po roce 1919 bylo navíc právně možné vystoupit z židovské obce, bez toho aniž by člověk musel současně také odejít z židovské náboženské společnosti¹⁰². To však učinilo jen málo berlínských Židů. Stejně tak jako tendence konvertovat ke křesťanství, které dříve byly častým jevem, se již od druhé poloviny 19. století téměř vytratily. Pro převážnou většinu berlínských Židů tak platilo, že byli členy židovské obce v Berlíně, které platili daně. Z toho důvodu můžeme zcela legitimně hovořit o židovské jednotné obci¹⁰³ v Berlíně.

Jednota však v tomto případě rozhodně neznamenala zřeknutí se náboženské, či ideologické variability. V berlínské židovské obci existovaly liberální, stejně tak jako ortodoxní synagogy a jednotlivé židovské strany sváděly velké volební boje o vedení obce. Například během 19. století stála v centru těchto volebních bojů náboženská otázka ohledně zavedení varhan v synagogách, či využití správných modlitebních knih¹⁰⁴.

Sionismus, který pak vznikl na přelomu století a charakterizoval se jako politické hnutí, pak nově dodal do diskuzí v rámci židovské obce politický nádech¹⁰⁵. Ve dvacátých letech se pak soustředily volby do židovské obce na dvě odlišné představy charakteru židovské obce. Za prvé, zda má zůstat nadále definovaná jako *Religionsgemeinde*, kterou se stala v průběhu 19. století v období emancipace. Nebo se opět navrátit do období před

⁹⁹Der jüdische Frauenbund: 1994-2004 Hundert Jahre jüdischer Frauenbund. *Ha Galil.com* [online]. [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: <http://www.berlin-judentum.de/frauen/jfb.htm>

¹⁰⁰Religionsgemeinde oder Volksgemeinde?

¹⁰¹NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 142.

¹⁰²*Jüdische Religionsgemeinschaft*. Tamtéž.

¹⁰³*Einheitsgemeinde*.

¹⁰⁴Tamtéž (S. 143).

¹⁰⁵BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 32.

emancipací k formě tzv. *kehily*, což byla tradiční obec a proměnit se tak na *Volksgemeinde* ?¹⁰⁶

Liberálové¹⁰⁷ pak stanuli na straně jedné tohoto názorového spektra a oproti nim pak sionisté na straně druhé. Liberálové získali dominantní moc v Berlínské obci v 19. století. Svým označením zastupovali náboženské, ale i politické smýšlení. Politické hledisko je v tomto smyslu míněna podpora liberálních politických stran. Náboženské hledisko znamenalo v jejich případě pak připravenost k reformám náboženských rituálů. Dle liberálů měly stát v centru židovské obce náboženská zařízení (synagogy, hřbitovy). Ideál *Religionsgemeindese* se pak odrážel v definici: *Deutschen Staatsbürger jüdischen Glaubens*¹⁰⁸.

Oproti liberálům pak stanula *Jüdische Volkspartei*¹⁰⁹, která vznikla ze sionistické východožidovské organizace a dalších nacionálně zaměřených židovských institucí. Považovali náboženské instituce za nedílnou součást židovské obce, avšak hodnotili stejně významně také sociální a sekulární struktury. Za jejich myšlenkou *Volksgemeinde* se skrývalo pojetí takového židovského společenství, jejichž členové se budou definovat spíše na základě etnicko – kulturního, než náboženského¹¹⁰.

Zajímavým konceptem se pak stala myšlenka Hanse Goslara¹¹¹, který srovnával tyto dva směry, tedy tradiční kehilu s *Volksgemeinde*. Jeho myšlenkou pak byla syntéza obou těchto hledisek. Kehila by se starala nejen o náboženský život ale celkově o všechny spektra židovského života¹¹².

¹⁰⁶NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 144.

¹⁰⁷Zasloužili se o systematické zakládání židovských škol ve velkých městech.

¹⁰⁸Němečtí občané židovského vyznání.

¹⁰⁹Židovská národní strana.

¹¹⁰Tamtéž (S. 144).

¹¹¹Ministerský rada v Pruské vládě a přívrženec náboženského sionismu, zástupce *Jüdische Volkspartei*, žurnalista a ekonom, angažoval se v otázkách židovského obecního života. Otcem Hannah Pick-Goslar, nejlepší kamarádky Anne Frank. Po převzetí moci nacistů v Berlíně totiž rodina emigrovala do Amsterdamu.

¹¹²„Eine Kehilloh, ist eine Gemeinde, die nicht nur für die Gotteshäuser und den religiösen Kult und den Religionsunterricht zu sorgen hat..sondern sich um alle jüdische Lebensregungen der jüdischen Menschen kümmert hat.“ Tamtéž.

3.2. Židovské politické strany a politická situace v židovské obci

Vedle již zmíněné liberální strany, existovala dále *Jüdische Volkspartei*. Ta se v otázce školství schylovala spíše k úplné přestavbě židovského vzdělání prostřednictvím škol, které nebudou nadále konfesními, nýbrž národními. K dalším požadavkům *Volkspartei* patřilo během voleb v roce 1920 zakládání židovských spořitelů, družstev či úřadu sociální péče. Na berlínské kandidátce této strany pak figurovaly takové osobnosti jako malíř Lesser Ury či spisovatel Arnold Zweig¹¹³.

Mezi liberály a *Volkspartei* pak stanula konzervativní, či spíše ortodoxní strana, která byla dříve tradičním soupeřem liberální strany, ale ve dvacátých letech pak značně ztratila na významu. Fungovala spíše jen takovým vyvážením mezi dvěma ostatními stranami, ale proces sekularizace již nedokázala zastavit. Ta se projevila v židovské obci tendencí k zakládání malých stran bez specifického náboženského programu¹¹⁴.

Nejvýznamnější proměnou v obecní politice Výmarské republiky ve srovnání s obdobím císařství pak znamenala demokratizace volebního práva. Nejprve se jednalo jen o odstranění třístupňového volebního práva a pak v roce 1925 došlo k zrovnoprávnění žen a neněmeckého obyvatelstva¹¹⁵. Ve dvacátých letech trvaly po čtyři roky volební boje uvnitř židovské obce, ve kterých se jen zrcadlily politické konfrontace Výmarské politiky. Každá strana si tiskla plakáty, rozesílala oběžníky do židovských domácností a zvala k projevům prominentní řečníky.

Za účelem přivést co možná nejvíce voličů do volebních místností bylo využíváno služeb tzv. *Schlepperdienst*¹¹⁶. V novinové rubrice pod kolonkou nabídky práce bylo toto povolání charakterizováno v tom smyslu, že tzv. *Schlepper* je určen k tomu, aby přivedl do

¹¹³DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 46.

¹¹⁴NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 146.

¹¹⁵Tamtéž (s. 146.).

¹¹⁶Schlepper – náhončí, tahač.

volebních místností co nejvíce osob a podal hlášení o starých, nemocných a slabých jedincích, kteří by potřebovali být vyzvednuti autem.¹¹⁷

Demokratizace volebního práva znamenala rapidní vzestup počtu voličů. V Berlíně pak čítal v roce 1910 jen 9500 voličů, oproti 48 000 v roce 1926, tedy jen o 16 let později a v roce 1930 to bylo již 75 000, což znamená nárůst z 10 na 60 % židovského obyvatelstva.

Nejsilnější stranou v období Výmarské republiky byli v rámci židovské obce liberálové. Ti utrpěli často prudký pokles a museli tak bránit svoji pozici koalicí s ortodoxní stranou. V roce 1926 dokonce nastal případ, kdy liberální strana získala jen 10 z 26 mandátů a po dva roky se pak bojovalo o oprávněnost tohoto výsledku, neboť neúspěšní liberálové předali policejnímu prezidentovi Berlína tento případ k prošetření. Jakmile však ten uznal oprávněnost, začali opětovně rozepře mezi liberální stranou a Jüdische Volkspartei. V *Jüdisch- Liberalen Zeitung* byla zpochybněna spolupráce liberálů v řízení obce a začalo štěpení uvnitř židovské obce.

Vrcholu dosáhlo napětí v židovské obci při jmenování sionisty Georga Kareskiho předsedou židovské obce. Kareski byl jednou z osobitých figur v židovské obecní politice. Byl řečníkem v Poznani, člen předsednictva říšského svazu německého průmyslu, kandidát do Pruského zemského sněmu, ředitel banky Iwria, pokladník pruského zemského spolku židovských obcí a nakonec zažalován za kolaboraci s gestapem. Jeho vstup do úřadu vyvolalo v táboře liberálů velké nepochopení. Bezesporu však byl velmi silným soupeřem liberální strany.¹¹⁸

V roce 1930 pokračovali liberálové a Jüdische Volkspartei ve své tradici a opět válčili proti sobě. Ve volbách však nakonec většinu získala liberální strana, se svými 40 000 hlasy, což bylo 54%, čímž se opět dostala do vedení. V těchto volbách se objevilo na kandidátce také 10 nových židovských stran. Ortodoxní strana, která v roce 1926 získala 17 % hlasů totálně propadla a dostala jen 4%, čímž naprosto ztratila na významu¹¹⁹.

¹¹⁷„Das Schleppern ist einzuprägen, daß sie möglichst die Betreffenden sofort ins Wahllokal mitnehmen und über Alte, Kranke oder Schwächliche Personen sofort Meldung machen, damit diese durch Autos abgeholt werden können.“ Tamtéž (s. 146).

¹¹⁸DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 68.

¹¹⁹NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 147.

Zároveň také v roce 1930 začíná narůstat vliv národních socialistů. V říšských volbách v tomto roce slavili své triumfální vítězství. Leo Baeck, židovský rabín apeloval na židovské politické strany, aby se vyvarovali hádek a vysilujících bojů a místo toho sestavili jednotný soupis na kandidátce, který bude tvořen členy všech politických stran. Jeho apel na urovnání nepokojů, vzhledem k přiosτρující se politické situaci, však zůstal bez odezvy, protože především liberální strana tlačila na to, aby znovu obnovila svoji vítěznou pozici. Jejich zástupce, Bernhard Weiss, který byl berlínským policejním viceprezidentem, pak ve svém projevu uvedl: „*I když bylo 14. září do říšského sněmu posláno 107 hnědých košil¹²⁰, nemusíme se my Židé ničeho obávat. Nemáme nejmenší zájem přistoupit na to, aby nám židovští odpůrci předepisovali pravidla vyjednávání*“..¹²¹

Po roce 1930 nepřestávali uvnitř židovské obce konflikty. Po vítězství liberálů to tentokrát byla *Jüdische Volkspartei*, která zpochybnila výsledky voleb.

Teprve v červenci 1932 byl vyhlášen v obci mír od politických šarvátek a neshod, což však již Výmarská republika pomalu docházela ke svému konci a Hitler byl již na obzoru.

Důvody konfliktů a neshod mezi liberály a *Jüdische Volkspartei*, byly teoretické představy o židovství a židovské obci. V náboženské oblasti byla Volkspartei naprosto ochotna učinit ústupky. Během úředního období Georga Kareski otevřela obec svou první synagogu s vlastním zasedacím pořádkem. Nyní mohli, i proti odporu ortodoxního křídla, sedět rodiny pohromadě. Navíc i moderní, do kruhu navržený interiér nabízel možnost intenzivnějšího kontaktu mezi modlícími. Dva dny po říšských volbách v září 1930 poznamenaly otevření synagogy také starosti ohledně nejisté budoucnosti Německa¹²².

¹²⁰Organizace, která vznikla na počátku 20. let 20. století a přináležela k NSDAP. Přízvisko hnědé košile dostali dle jejich typických uniforem.

¹²¹„*Ob am 14. September 107 Braunjacken in den Reichstag geschickt sind..das braucht und Juden nicht zu kümmern..Wir haben nicht die mindeste Veranlassung dazu, dass ein Jude sich das Gesetz des Handelns vorschreiben lässt durch die Judengegner.*“Dle NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 150.

¹²²Výrok předsedy obce k této události: „*Leider ist es in diesem Augenblick nicht möglich sich restlos Gedanken des Stolzes und der Freude hinzugeben. Noch wissen wir nicht welche Auswirkungen auf unsere Stellung und unser Leben diese Entscheidungen haben werden*“. („*V tomto okamžiku nám ještě není dopřáno zažívat pocity hrdosti a radosti. Neboť stále ještě nevíme, jaký vliv na naše postavení a náš život budou mít tato rozhodnutí*“). Tamtéž.

3.3. Sociální situace v židovské obci

Přesto, že rostl náboženský život v obci, zmenšil se v období Výmarské republiky podíl výdajů jdoucích na náboženské účely, které byly určeny z rozpočtu obce. Později vzhledem k hospodářské krizi se do centra zájmu židovské obce navíc dostala sociální péče. V roce 1930 se dokonce výdaje do tohoto sektoru zdvojnásobily oproti výdajům do kulturní oblasti. O tři roky později byl počet lidí, kteří platili daně totožný s počtem lidí, kteří potřebovali příspěvky sociální péče¹²³.

Navíc ještě během období, kdy byla nejvíce potřeba peněz do sociální oblasti, rapidně pokleslo množství peněz vybraných na daních. V roce 1912 tvořilo 9% poplatníků daně, kteří byli se svými 25000 říšskými markami na vrcholu zdanitelných příjmů. 46% obyvatel obce, pak patřilo do nejnižší daňové skupiny s jen 3600 markami. O dvanáct let později však situace vypadala tak, že jen 3,6 % členů obce patřilo do první skupiny oproti 51,5 % patřícím do skupiny druhé, která byla ta nejnižší¹²⁴.

Zhruba polovina výdělečně činných Židů pak byla samostatně výdělečně činných. Většinou se jednalo o středně velké podniky, kde pracovali i rodinní příslušníci a bojovali o svoji existenci. Židé, kteří by pracovali jako dělníci v továrně, byli spíše výjimkou¹²⁵.

Problém, který se pak dotkl židovského obyvatelstva, stejně tak jako nežidovského, byla hospodářská krize. Ta odstartovala na burze v New Yorku černým pátkem 25. října 1929¹²⁶. Na této nepříznivé hospodářské situaci v obci se však podílela, nejen celková hospodářská deprese, ale i příchod Židů z východní Evropy. V tomto období pak měl úřad práce židovské obce problémy uspokojit poptávku po práci. Jen v roce 1929 zde bylo nahlášeno 3605 lidí hledajících práci, ale jen 467 lidem mohlo být poskytnuto zaměstnání (což vychází, že zhruba každý sedmý mohl dostat práci). O rok později se však situace ještě dramatičtěji zhoršila. Lidí bez práce bylo již 6912, z čehož 3137 z toho bylo žen¹²⁷.

¹²³NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 152.

¹²⁴Tamtéž.

¹²⁵ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. Cit. dílo (1988). S. 45.

¹²⁶HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Die Kultur der Weimarer Republik. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1988. S. 29.

¹²⁷NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 153.

Poměrně vysoký byl také počet sebevražd. Měla na ně vliv nejen hospodářská krize, ale i vzestupující antisemitismus. Dle statistik to bylo v říjnu 1927, 117 lidí z 100 000 členů židovské obce, což byl dvojnásobný počet ve srovnání s rokem 1922. Pro příklad srovnání, bylo mezi evangelíky 45 sebevražd a mezi katolíky jen 32¹²⁸. Z uvedených čísel tedy vyplývá, že počet lidí, kteří spáchali sebevraždu, byl v židovské obci oproti katolíkům či evangelíkům zhruba třikrát větší¹²⁹.

3.4. Ostjuden¹³⁰

V roce 1925 byla jedna čtvrtina berlínských Židů cizí národnosti, což v té době znamenalo, že valná většina z nich měla východoevropský původ. Mezi lety 1916 – 1920 přišlo do Německa sedmdesát tisíc tzv. *Ostjuden*, kteří zde pak pracovali v průmyslu, jako obchodníci a řemeslníci. Mezi *Ostjuden* bylo ve srovnání s ostatními obyvateli obce, velké procento těch, kteří patřili do nejhudší vrstvy a živili se pouličním prodejem, či pracovali v průmyslu. Příchod Židů z východní oblasti Evropy změnil radikálně tvář židovských obcí po celém Německu. Byli totiž pevně zakořenění ve své tradici, což přispělo rozhodujícím způsobem k renesanci judaismu¹³¹.

Na rozdíl od jiných evropských měst, nežili Židé z východu v Berlíně, v jedné konkrétní čtvrti, ale poměrně vysoká koncentrace *Ostjuden* pak byla ve čtvrti zvané *Scheunenviertel*¹³², což byl název pro slam, který se nacházel západně od *Alexanderplatz*¹³³. Důvodem, proč Židé z východu upřednostňovali právě tuto část města, na rozdíl od jiných, bylo dáno jejich špatnou finanční situací. Původ označení *Scheunenviertel* pochází ze 17. století, kdy se tato oblast nacházela ještě před hradbami města a stálo zde asi 30 stodol, ve kterých byl uskladněn hořlavý materiál, který sloužil k tomu, aby zabránil požáru uvnitř městských hradeb¹³⁴.

V *Scheunenviertel* žili Židé z východní Evropy, kteří v důsledku pogromů ztratili svůj domov. Přinesli si s sebou z vlasti také svoji autentickou kulturu, náboženství a způsob života,

¹²⁸NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 152.

¹²⁹JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 68.

¹³⁰Židé z východní Evropy

¹³¹BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 44.

¹³²Viz. příloha č. 7.

¹³³DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 83.

¹³⁴ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. Cit. dílo (2005). S. 46.

který si zachovali nadále i v cizím prostředí. Měli zde malé privátní synagogy, košer obchody, či knihkupectví s jidiš literaturou, což dodávalo celé čtvrti svůj charakteristický ráz a atmosféru, který činil tuto část města odlišnou od jiných. 5. Listopadu 1923 se zde odehrál protižidovský pogrom¹³⁵.

Německo-židovské obyvatelstvo reagovalo na příchod Židů z východu dost rozporuplně. Existovala malá skupinka nacionalistů, shromážděných kolem Maxe Neumanna, která se výslovně od *Ostjuden* distancovala. V obecních volbách v roce 1930 byli *Ostjuden* označeni jako nebezpečí pro německé Židy a na volebních plakátech bylo proti nim brojeno sloganem: „*Volk gegen Volk-Deutsch gegen Fremd.*“¹³⁶

Většina berlínských Židů však nevnímala *Ostjuden* natolik negativně. Vnímali je jako skupinu svých souvěrců, kterou je potřeba bránit proti antisemitismu a které se musí dopomoci k tomu, aby se asimilovala. Mnoho z nich mělo ještě v živé paměti, jak buď přímo oni sami, či jejich rodiče přišli z Polska nebo západního Pruska. Nakonec také existovala poměrně malá skupinka v rámci berlínských Židů, která byla nadšena z autentického židovství *Ostjuden*¹³⁷.

¹³⁵ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. Cit. dílo (2005). S. 46.

¹³⁶„*Národ proti národu – Němec proti cizinci.*“ Tamtéž (s. 47).

¹³⁷BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 171.

4. Životní styl a každodenní život v období Výmarské republiky

Oproti období prudernosti v dobách Vilémovského císařství nyní zažívalo Německo, obzvláště ve velkých městech bezuzdnou lásku a sexuální volnost bez zábran. Konala se spousta kabaretních představení¹³⁸ s polonahými tanečnicemi, či se psali písně s erotickými texty. Změnil se vztah muže a ženy. Začala postupná emancipace žen¹³⁹.

Život pulzoval, obzvláště ve velkých městech a to především v Berlíně, který byl kulturním centrem nejen Německa, ale vedle Paříže a Londýna byl evropským kulturním střediskem vůbec. Ve své době se stal navíc i velmi technicky vyspělým městem¹⁴⁰. Se svými 3,4 miliony obyvatel byl Berlín třetím největším městem na světě a magicky k sobě přitahoval talenty z celé Evropy¹⁴¹.

Výmarská společnost té doby byla velmi rozštěpená a nejednotná. V letech po první světové válce byl každodenní život poznamenán hospodářskou krizí. Obrovská bída, která byla charakteristická i pro období *goldene Zwanziger*, vyhnala spousta rodin na hranici existenčního minima. Paradoxně však i přes velkou chudobu obyvatel, dosáhla oblast kultury a avantgardy v tomto období velkého rozkvětu. Stejně tak i možnosti využití volného času a zábavy v té době získávala konkrétnější formy. Díky technickému rozkvětu pak byla snadnější i komunikace a motorismus. Dopravní prostředky znamenaly nezávislost a také větší možnost flexibility. Kolo se stalo nejoblíbenějším dopravním prostředkem Výmarské republiky¹⁴².

Následky první světové války byly všudypřítomné v každodenním životě obyvatel. Přítomnost válečných veteránů, či podvyživených dětí a dospělých, kteří žebřili o jídlo, se stalo denním výjevem. Chronický nedostatek základních potravin navíc velmi podporoval vznik černého trhu, na kterém se vyměňovali všechny druhy cenností za brambory, vejce, mouku nebo cukr. Zbídačení obyvatelstva se otevřeně odráželo v umění: hlad a

¹³⁸Viz. příloha č. 8.

¹³⁹HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Cit. dílo (1988). S. 81.

¹⁴⁰Např. již v roce 1928 byl v tramvajích nainstalován elektrický hlásič stanic, či o dva roky později se začaly používat v metru jezdící schody (Viz. přílohy č. 9 a 10.).

¹⁴¹JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 36.

¹⁴²NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 155.

nezaměstnanost, beznaděj a smutek se staly tématem obrazů¹⁴³ a fotografií. V románech autorů se stal tématem každodenní boj o přežití obyvatelstva.

Vedle nezaměstnanosti, hladu a velké bídy se k tomu navíc ještě připojila i kriminalita. V boji o holé přežití se kradly potraviny a na mnoha místech dokonce také docházelo ve velké míře k rabování obchodů. Inlace v roce 1923 ještě přiosvětila situaci a udělala z milionu lidí během noci žebráky.

Psychologické následky nejen válečné porážky, ale i inflace znamenala pro velkou část Němců újmu na jejich národním sebevědomí. Vojáci, kteří bojovali v zákopech první světové války byly do konce života poznamenáni touto zkušeností. Mnoho z nich si pak válečné vzpomínky kompenzovalo vstupem do různých válečných spolků, jakými byly např. *Freikorps*, či *Stahlhelm*¹⁴⁴. Pro některé však tato zkušenost vedla k ostrému pacifismu a zapřísáhnutí se, že již nikdy nevezmou zbraň do ruky a pod heslem „*Nie wieder Krieg*“¹⁴⁵ se shromažďovali na nejrůznějších masových shromážděních¹⁴⁶. Demonstrace a pouliční průvody nejrůznějších politických stran se staly dalším každodenním jevem, stejně tak jako monstrózní volební agitace politických stran, neboť často docházelo ke střídání vlády¹⁴⁷.

Na vztah muže a ženy se nově nazíralo již ne natolik jako na romantickou lásku, ale spíše jako na partnerství. Tento trend se odrazil také v módě. Ženy byly osvobozeny z korzetů¹⁴⁸. Pro pracující ženy se ujalo nošení kostýmků. Dámská móda se více přiblížila k pánské. Tělesným ideálem se stal androgynní sportovní typ a módním hitem se stal sestřih tzv. Bubikopf¹⁴⁹, který byl snadný a pohodlný a znamenal odklon od tradiční role ženy. Byl znakem jejich pokračující emancipace. V období Výmarské republiky se podařilo získat

¹⁴³Bída obyvatel se stala tématem prací malířky Käthe Kollwitz.

¹⁴⁴Spolek vojáků, kteří byli v první světové válce. Založen krátce po válce v Magdeburku Franzem Seldte. Účelem tohoto spolku bylo, aby všichni účastníci války dosáhli náležitého uznání. V roce 1930 měl 500.000 členů a byl největším obranným sdružením německé říše, který stál v opozici oproti politickému systému Výmarské republiky.

¹⁴⁵*Nikdy více válku.*

¹⁴⁶LEMO (LEBENDIGES VIRTUELLES MUSEUM ONLINE). *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/index.html>

¹⁴⁷Během 15ti let Výmarské republiky došlo sedmnáctkrát k výměně vlády. Dle GAY Peter. Cit. dílo (1970). S. 22.

¹⁴⁸Viz. příloha č. 11.

¹⁴⁹Jedná se o krátký dámský sestřih, moderní ve 20. letech. Velmi podobný chlapeckého účesu.

ženám hlasovací právo, což byl jeden z hlavních cílů ženských spolků. Nová doba přinesla ženám možnosti, které byly do té doby naprosto nemyslitelné¹⁵⁰.

Spisovatelka Vicky Baum¹⁵¹ načrtla obraz tzv. *Nové ženy*¹⁵² jako sebevědomou protagonistku, která má svůj život pevně ve svých rukou a aktivně se na něm podílí. V profesním životě je pak stejně výkonná jako její mužští kolegové a je nedílnou součástí moderní, velkoměstské masové kultury.¹⁵³ Protagonistkami tohoto nového typu ženy byl úzký elitní okruh žen narozených na přelomu století, které pracovali jako žurnalistky, umělkyně, spisovatelky či tanečnice ve velkých městech a rozešly se s tradičním životním stylem svých matek¹⁵⁴.

Ve 20. letech byla přeložena do němčiny práce Christine Frederick: *The new housekeeping*. Popisovala zde své představy o moderní kuchyni. Ta měla být zařízena tak, aby žena při práci v ní ušetřila co nejvíce energie. Využila při tom principů v té době uznávaného taylorismu, za současného využití výsledků analýz, ve kterých zkoumala průběh práce v kuchyni. Architektka Margarete Schütte – Lihotzky¹⁵⁵ k tomu dodala pracovní optimalizace a vhodné rozmístění nábytku dle výsledků práce Frederikové. Vznikla koncepce normované vestavěné kuchyně, která měla snížit náklady na výrobu. Tento prototyp pak začal být i průmyslově vyráběn.

K životnímu stylu dvacátých let náležely taneční zábavy. Charleston se stal nejoblíbenějším americkým moderním tancem v Německu. K jeho rozšíření přispěli Chocolate Kiddies s muzikou Duka Ellingtona, kteří vystupovali od roku 1925 jako jeden z prvních amerických jazzových orchestrů v Berlíně. Zde také hostovala v roce 1927 kabaretní umělkyně Josephine Baker.

¹⁵⁰HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Cit. dílo (1988). S. 82.

¹⁵¹Spisovatelka a autorka scénářů. Pocházela z Vídně ze židovské rodiny. Proslavila se svoji knihou *Menschen in Hotel*, známou také pod názvem *Grand Hotel*.

¹⁵²*Neue Frauen*.

¹⁵³LEMO (LEBENDIGES VIRTUELLES MUSEUM ONLINE). *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/index.html>

¹⁵⁴FAULSTICH Werner (HRSG.). *Die Kultur der zwanziger Jahre: Kulturgeschichte des 20. Jahrhunderts*. Wilhelm Fink Verlag. München 2008. S. 56 – 60.

¹⁵⁵Rakouská architektka, po určitou dobu pracovala také v Německu, je známá především díky svému návrhu tzv. *Frankfurter Küche*, která byla navržena tak, aby všechny věci byly snadno dosažitelné a obsahovala množství nástrojů, které měly zkrátit pracovní proces.

4.1. Amerikanizace a masová kultura

Jedním z trendů 20. století se stala také amerikanizace. Za jeho prvky se považovalo: kino, rozhlas, swing, jazz, masová produkce, technika a elektrizace, moderní architektura a umění, emancipace žen či demokracie. Na tento fenomén bylo pohlíženo někdy pozitivně, jako na modernizaci německé společnosti, jindy negativně – jako na neněmecký proces odcizení.

Konkrétněji však amerikanizace znamenala ekonomický úspěch, imperialismus dolaru a masovou kulturu. V oblasti průmyslu a územního plánování byl důležitý taylorismus a fordismus. Inženýr Frederik Winslow Taylor rozvinul na konci 19. století svůj koncept vědeckého řízení¹⁵⁶ a stal se slavným díky své knize *Principles of Scientific Management*¹⁵⁷. Ve své práci se zaměřil na růst produktivní síly pracujících. Proces produkce byl rozložen do jednotlivých etap a výkony dělníků byly přesně změřeny a dle toho i přiměřeně odměněny. Taylor chtěl blahobyt pro všechny a zneškodnit sociální problémy. Přesto však došlo při zavádění taylorismu do velkých německých a francouzských průmyslových podniků k protestům dělníků. Mechanizace pracovního sektoru byla ostře kritizována odbory. Taylorismus byl pak vystřídán fordismem.

Datace fordismu spadá do roku 1923, kdy vyšla v němčině kniha Henryho Forda: *Mein Leben und Werk*.¹⁵⁸ Ta se okamžitě stala v Německu velmi slavnou. Silněji než taylorismus totiž zastával národně – průmyslové a sociálně politické prvky. Díky pásové výrobě se mu podařilo zrychlit pracovní tempo. Fordismus znamenal: specializaci, mechanizaci, rozdělení práce a standardizaci v tzv. Modelu T. Jedině pak díky svým principům mohl uskutečnit, že se již od roku 1908, stal automobil¹⁵⁹ dostupný pro široké vrstvy. Ford zavedl ve svém podniku minimální mzdu, která činila nejprve 5, později 6 dolarů na hodinu¹⁶⁰.

Všední život byl ve 20. letech ovlivněn konzumní masovou kulturou. Nová média uspokojovala potřebu obyvatel po zábavě a odpočinku. Tisk stejně tak jako kino¹⁶¹ zažívaly

¹⁵⁶*Scientific management.*

¹⁵⁷HERMAND Jost a Frank TROMMLER. Cit. dílo (1988). S. 51.

¹⁵⁸Můj život a práce. Tato kniha se okamžitě stala bestsellerem a prodalo se ji v Německu na 200.000 kusů. Tamtéž (s. 152).

¹⁵⁹Viz. příloha č. 12.

¹⁶⁰HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 85.

¹⁶¹Viz. příloha č. 13.

také rychlý vzestup. Na konci 20. let v Německu chodilo do 5000 kin zhruba 2 miliony lidí. Německo se tak stalo v porovnání s ostatními evropskými státy, zemí s největším počtem kin. Od roku 1918 do roku 1930 stoupl jejich počet z 2300 na 5000. V období Výmarské republiky se stal film nejvlivnějším masovým médiem. V ceně vstupného do kina se promítal mimo hlavního filmu také tzv. předfilm, který vždy obsahoval filmový týdeník a vedle toho občas přírodopisné filmy a cestopisy¹⁶².

Bohatší vrstva pak navštěvovala také operu a bavila se v četných revue. Společnost Universum Film AG (UFA) v Postdamu – Babelsbergu se stala po Hollywoodu druhým největším filmovým impériem na světě. Ve 20. a 30. letech zde vzniklo více filmů než z ostatních zemí Evropy dohromady. Nejen německé, ale především berlínské filmové společnosti se pak zasloužily o vytvoření celé řady celosvětově známých německých režisérů.

Uznávanými filmy té doby z produkce firmy UFA se staly *Das Kabinett der Dr. Caligari*¹⁶³, *Die blonde Venus* v hlavní roli s Marlene Dietrich¹⁶⁴ patří bezesporu k celosvětové filmové klasice. Obzvláště známé pak byly dřívější němé filmy jako *Nosferatu* a *Faust*¹⁶⁵ či zfilmování eposu o Nibelunzích od Fritze Langa¹⁶⁶. Jeho práce s efekty jakými byly například světlo, tma či romantické iluzionistické prostředky se velmi rychle prosadily ve filmovém umění. Mezi vrcholná díla tohoto režiséra však bezesporu patří vedle filmu *Eine Stadt sucht einen Mörder*¹⁶⁷ také *Metropolis*¹⁶⁸. Na svou dobu se jednalo o film s vynikajícími vizuálními efekty¹⁶⁹. Stal se také jedním z prvních filmů žánru science fiction a s nákladem 7 milionů marek také jedním z nejdražších filmů té doby vůbec. Zajímavé je, že předlohu k tomuto filmu napsala Thea von Harbou¹⁷⁰, což byla mimo jiné v té době Langova manželka. Patří k filmům od společnosti UFA, kterou však komerční neúspěch tohoto filmu téměř zničil. Zde začínala svoji kariéru celá řada nejznámějších německých režisérů¹⁷¹. Jako příklad byl v roce

¹⁶²FAULSTICH Werner (HRSG.). Cit. dílo (2008). S. 32.

¹⁶³Kabinet doktora Caligaryho, natočen v roce 1919/1920, od režiséra Roberta Wieneho. Viz, příloha č. 14.

¹⁶⁴Viz. příloha č. 15, 16.

¹⁶⁵Stejně tak jako *Nosferatu* patří k dílům režiséra Friedricha Wilhelma Murnause, *Faust* byl natočen v roce 1926 a *Nosferatu* o čtyři roky dříve.

¹⁶⁶Viz. příloha č. 17.

¹⁶⁷V češtině znám jako *Vrah mezi námi*.

¹⁶⁸Viz. příloha č. 18.

¹⁶⁹HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S 84.

¹⁷⁰Německá scénáristka a spisovatelka, později se stala členkou strany NSDAP.

¹⁷¹HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Cit. dílo (1988). S. 261

1927 vytvořen němý film *Metropolis*. V roce 1930 se podařilo Marlene Dietrich s prvním německým zvukovým filmem *Der blaue Engel* prorazit a stát se tak světovou hvězdou.¹⁷²

V Berlíně a Frankfurtu byla fascinace USA obzvlášť zřetelná. Samozřejmě se však vyskytli i kritikové amerikanizace Evropy. Vznikla pak celá řada kritických ohlasů vydaných knižně. Ve Francii však tyto debaty nenašly tak úrodnou půdu jako v Německu. Důvodem je, že ve Francii urbanizace a mechanizace neprobíhala v tak velké míře, jako v Německu. Hospodářská krize však rychle dopomohla k odstranění fascinace Spojenými státy americkými. Klasický směr ovlivňování, který dříve proužil z Evropy do Ameriky, se nyní obrátil¹⁷³.

4.2. Tisk a rozhlas

Po etapách úpadku pro tisk, které znamenala první světová válka a hospodářská krize, stoupl počet novin na rekordní hranici v roce 1928, kdy existovalo 3356 deníků a 26 z nich vydávalo v nákladu více než 100 000 kusů¹⁷⁴.

Jako právní základ pro tisk platil dále Bismarckův říšský tiskový zákon z roku 1874, zavedení nového zákona se nepodařilo. Svoboda tisku nebyla v říšské ústavě ani jedenkrát zmíněna. Avšak článek 118 zaručoval svobodu mínění¹⁷⁵.

Berlín v té době dostal označení jako tzv. *Zeitungsstadt*¹⁷⁶ – neboli město novin. V Berlíně vycházelo zhruba 3400 deníků a také velké množství zábavních plátků. Velké deníky vydaly za den několik výtisků. Většinou to bylo ranní a večerní vydání, která byla méně obsáhlá jak dnešní noviny. Období Výmarské republiky ve srovnání s předešlým císařstvím zaznamenalo masivní nárůst široké škály novin a deníků. V té době mnoho politických stran mělo k dispozici své vlastní stranické listy a hojně jich využívaly ke své politické propagandě.

¹⁷²Kino in der Weimarer Republik. LEMO. *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/kunst/lichtspiele/index.html>

¹⁷³HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 85.

¹⁷⁴JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 48.

¹⁷⁵HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 89.

¹⁷⁶JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 49.

Komunistický *Rote Fahne*¹⁷⁷ v roce 1932 vystoupl na 130 000 kusů. Podobným počtem se může pochlubit tisk nacionálních socialistů – *Völkische Beobachter*¹⁷⁸ se svým berlínským, bavorským a říšským vydáním. Obecným pravidlem v té době bylo, že klasické noviny oproti novým formám tištěného média ztrácely hojně na významu.

Velmi oblíbenými novinami se staly *Boulevardpresse*, které se nechaly inspirovat americkým modelem a také anglickými *New Journalism*. V tomto deníku nově figurovalo velké množství zábavných článků, ale daly se zde také přečíst fejetony a divadelní kritika. V Berlíně se na počátku 30. let zvýšil jejich podíl na trhu až na 30 %.

Úspěšné byly také *Berliner Illustrierte Nachtausgabe*¹⁷⁹ a pravicový *Berliner Lokalanzeiger*¹⁸⁰, které působily na svou dobu velmi moderně. Trendem se v tomto období staly senzace a skandály. Nejslavnějším příkladem tohoto tvrzení je slavná fotografie, na které je Gustava Noske a Friedrich Ebert v plavkách¹⁸¹, která vyšla v roce 1919 v *Berliner Illustrierte Zeitung (BIZ)*¹⁸².

Novým žánrem se stala novinářská fotografie neboli fotožurnalistika. Jednalo se o vytváření fotografií, které měly doplnit novinové články. V tomto případě se jednalo o technicky jednoduchou a nepříliš nákladnou fotografii. Tento trend ještě urychlil vývoj prvních malých fotoaparátů na kinofilm značky Leica. V Berlíně měla sídlo většina fotografických agentur a novinářských fotografů. Jako například v roce 1928 založená fotoagentura Dephot.¹⁸³ Ta oproti zvyklostem zobrazovala sérii spolu souvisejících fotografií. Novinkou se pak v tomto oboru staly tzv. *Close up* fotografie. Ty umožňovaly vytvoření velmi detailních snímků. Fotografie se pak velmi rychle vyvinula v samostatný umělecký obor¹⁸⁴.

Krajní levice využívala fotografie jako svou politickou zbraň. *Arbeiter – Illustrierte-Zeitung (AIZ)*, ukazovaly bídu pracovníků ze sousedství v plakátové podobě, což se stalo vrcholem dokumentární fotografie. V AIZ byly však také publikovány obrazové zprávy ze

¹⁷⁷Červený prapor.

¹⁷⁸Lidový pozorovatel.

¹⁷⁹Berlínské ilustrované noční vydání.

¹⁸⁰Berlínský lokální věstník.

¹⁸¹Viz. příloha č. 19.

¹⁸²HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 92.

¹⁸³Deutscher Photodienst.

¹⁸⁴JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 49.

Sovětského svazu, či povstání v Číně. Na konci výmarské republiky patřily k druhým nejsilnějším novinám se svými 500 000 výtisky.

Známými fotografy té doby se stal: August Sander¹⁸⁵, který se pokusil dle stylu *Neue Sachlichkeit* tvořit fotografie, které by co nejvíce odpovídaly realitě. Znamenalo to fotografovat lidi z různých společenských vrstev v jejich každodenním životě. Dalším vynikajícím fotografem té doby byl Erich Solomon¹⁸⁶. Ten pracoval přímo pro vydavatelství Ullstein¹⁸⁷.

Přesto, že v mnoha městech byly založeny deníky jako např. *Münchener Illustrierte Presse* či *Kölnische Illustrierte Presse*, stejně měly své sídlo nebo alespoň kancelář v Berlíně. „Für ein Jahrzehnt wurde die Stadt die Lehr- und Bildungsstätte der führenden europäischen Fotoreporter.“¹⁸⁸

Velký počet židovských žurnalistů, kteří během Výmarské republiky získali dobrá pracovní místa, si své dobré jméno začali budovat již na začátku první světové války. Stejně tak se to týkalo i židovských nakladatelských domů v Berlíně. Většina z nich byla založena již před první světovou válkou. Největší nakladatelské domy v Berlíně patřily židům¹⁸⁹. Židovští žurnalisté nepůsobili napříč celým politickým spektrem. Spíše můžeme tvrdit, že převážná většina z nich se upsala k utváření a upevňování demokratické státní suverenity¹⁹⁰.

Jedním ze zakladatelů velkého židovského nakladatelství se stal Leopold Ullstein. Ten založil svůj *Zeitungshaus*¹⁹¹, který se dodnes nachází na ulici Kochstrasse již v roce 1878. Před první světovou válkou patřilo Ullsteinovo nakladatelství k jedněm z největších v Německu. Ullsteinovi tiskárny nejprve vydávaly noviny jiných vydavatelství, ale později začal vydávat i vlastní pod názvem *Berliner Abendpost*. Později pak reaguje na oblíbenost fotografie a vydává *Illustrierte Zeitung*, které sledovaly záměr přinést čtenářům aktuální dění v obrazech. Jeho noviny pak vyhrály v konkurenčním boji s ostatními dvěma velkými nakladatelstvími.

¹⁸⁵Viz. příloha č. 20.

¹⁸⁶Viz. příloha č. 21.

¹⁸⁷HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 93.

¹⁸⁸Volný překlad autorky: „Během jednoho desetiletí se město stalo vyučovacím a vzdělávacím místem předních evropských fotoreportérů.“

¹⁸⁹JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). *Leistung und Schicksal 300 Jahre Jüdische Gemeinde zu Berlin: Dokumente - Gemälde - Druckgraphik - Handzeichnungen - Plastik*. Berlin Museum. Berlin 1971. S. 50.

¹⁹⁰Tamtéž (s. 51).

¹⁹¹Doslovný překlad: novinový dům.

Díky tomu, že Ullstein vsadil na fotografii, získal si okamžitě jeho deník široké publikum, především z řad žen. Zavádí do svých deníků také kriminální příběhy a příběhy lásky, které Ullstein převzal dle amerického vzoru.

Dne 4. 12. 1899 umírá Leopold Ullstein a jeho podnik převzalo 5 jeho synů. V této nové etapě se podařilo Ullsteinovým potomkům vytvořit z novinového koncernu mediálního giganta. V roce 1903 založil Louis Ullstein knižní vydavatelství. Společnost Ullstein pak velmi ovlivnil do té doby neznámý židovský germanista Dr. Emil Herz, který řídil nakladatelství po dalších 30 let s jistým smyslem pro pochopení fungování trhu a schopností využít jeho mezer.

První světovou válku pak přežil koncern bez újmy a zachoval si svoji širokou nabídku. Nabízeli populární válečné knihy pod titulem *Kriegsbücher – Serie. 2. 8.* 1914 pak Ullstein¹⁹² odkoupil *Vossische Zeitung* pod vedením šéfredaktora Georga Bernsteina, který byl centrálním orgánem koncernu.

9. 11. 1918 obsadili ozbrojení muži ze strany *Sozialdemokratischen Arbeiterpartei* Ullsteinův dům. Cílem této akce bylo získat časopis pro nezávislou sociální demokracii. *Berliner Allgemeine Zeitung* se pak dostal do sféry vlivu strany SPD. Polickou vřavu však Ullsteinův podnik přežil bez úhony a naopak se ještě během dalších let rozšířil. Nejprve to bylo v roce 1919, kdy odkoupil nakladatelství *Gerog Müller Verlag*, které se soustředilo na vydávání klasických děl¹⁹³.

Na založení nového deníku, pod názvem *Uhu* se podílel známý Kurt Tucholsky¹⁹⁴, který se v té době zrovna vrátil z Paříže. Poté, co první čísla tohoto deníku slavila velký úspěch, rozešlo se nakladatelství s Tucholskym. Ten začal pracovat na novém magazínu, kde dodával příspěvky a byl zaměstnán na volné noze.

Mezi lety 1925 a 1926 pracoval pro Ullstein dokonce také i Bertolt Brecht¹⁹⁵, který dostával měsíčně 600 marek za to, že svoji celou literární tvorbu dramatických, povídkových a lyrických děl předloží nejprve nakladatelství Ullstein.

¹⁹²Jeden ze synů Leopolda Ullsteina – Rudolf Ullstein, viz. příloha č. 22.

¹⁹³UllsteinVerlag, Berlin. DatenbankSchrift und Bild 1900-1960 [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.polunbi.de/inst/ullstein.html>.

¹⁹⁴Viz. příloha č. 23.

¹⁹⁵Viz. příloha č. 24.

O rok později pak byla dokončena modernizace budovy pro Ullstein, která se nacházela v průmyslové zóně Berlín Tempelhof. Zde se pak nacházel největší závod na tisk, novin, časopisů a knih v Evropě. Vyšel zde román od Ericha Maria Remarqua *Im Westen nichts Neues*¹⁹⁶, který se stal světovým bestsellerem s milionem výtisků. Dalšími slavnými díly, která vydal Ullstein byly *Menschen im Hotel* od Vicki Baum, *Professor Unrat*¹⁹⁷ od Heinricha Manna či *Der Hauptmann von Köpenick*¹⁹⁸ od Carla Zuckmayera¹⁹⁹.

Vedle nakladatelství Ullstein a Scherl²⁰⁰ se pak i Rudolf Mosse, který si také založil své nakladatelství, přidal do společnosti tři největších mediálních koncernů v Berlíně. Rudolf Mosse si nejprve založil v roce 1867 jen reklamní kancelář. Ta však bohužel měla jen krátkého trvání a skončila v konkurzu. Mosse se však nevzdal a založil si o něco později na nové adrese tiskařský a vydavatelský dům.²⁰¹ Tentokrát byl úspěšnější a záhy začal zakládat několik týdeníků. Nejprve to byl *Berliner Tageblatt* později *Deutsche Reichsblatt*, *Berliner Morgen – Zeitung*, *Allgemeine Zeitung des Judentums*, *Berliner Volkszeitung*. Jeho reklamní expedice se rozrostla až nakonec tvořila síť 127 filiálek v dalších městech jako například Praze, Vídni, Zürichu či Londýně. Později pak dochází k boji mezi nakladatelskými domy Ullstein, Scherl a také Mosse. Redakce jeho *Berliner Tageblatt* na základě neshod, které v té době probíhaly, založila nový *Neue Berliner Tageblatt* v Ullsteinově nakladatelství.

Mosseho impérium bylo po roce 1933 zničeno národními socialisty. *Berliner Tageblatt* fungovaly až do 31. 10. 1939 s Berlínským vydáním a Říšským vydáním.

O rozhlase během Výmarské republiky rozhodně nemůžeme tvrdit, na rozdíl od jiných oblastí, že by byl pod vlivem amerikanismu. V USA byl rozhlas součástí soukromého sektoru, kdežto v říši byl koncipován jako veřejná instituce. Od prvního vysílání rádia 29. října 1923 rapidně narostl počet posluchačů. V roce 1932 bylo v říši registrováno na 4,2 miliony rádiových přijímačů²⁰². Na konce 20. let pak bylo rádio v každé páté německé domácnosti. Rozhlasové programy nabízely širokou škálu zábavných šlágrů a společenských tanců

¹⁹⁶Česky vyšlo pod názvem: *Na západní frontě klid*.

¹⁹⁷Česky pod názvem: *Profesor neřád*.

¹⁹⁸Česky vyšlo pod názvem: *Kapitán z Köpenicku*. Viz příloha č. 25.

¹⁹⁹ UllsteinVerlag, Berlin. DatenbankSchrift und Bild 1900-1960 [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.polunbi.de/inst/ullstein.html>. Viz příloha č. 26.

²⁰⁰Od roku 1916 pod názvem Scherl/Hugenberg.

²⁰¹*Druck und Verlagshaus*.

²⁰²HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S 50.

Rozhlasové vysílání nabízelo vysokou úroveň kulturních programů. K tomu nabízely vysílací stanice ještě regionálně orientované vysílání. Oproti tomu mělo vysílání zpráv nižší prioritu než dnes a byly vysílány jen zřídka. Byl brán zřetel na neutralitu zpráv. Rádio se snažilo udržet statut nepolitického média. Což však již později, po roce 1930 nebylo nadále možné. Od roku 1930 stanul rozhlas pod politickým tlakem národních socialistů.

Těžištěm rozhlasového vysílání byla klasická hudba a také přednášky. Těch bylo jen do roku 1930 odvysíláno na 20 000! Můžeme zde hovořit o pluralitě názorů, neboť tyto přednášky nevedly jen nejrůznější profesori, ale i žurnalisti, či dokonce odboráři. Velmi oblíbeným rozhlasovým žánrem se stalo drama. Rádio pak nabízelo velké množství adaptací nejrůznějších klasických kusů, přičemž na vrcholu byl Faust. Vedle toho existovaly i rozhlasové hry – jednalo se o hry, které byly napsány přímo pro rozhlas. V nabídce rádií se také vyskytovaly nejrůznější pracovní programy²⁰³.

NSDAP pak mohla na rozdíl od KPD použít k volební reklamě také rozhlasu. Hitlerův hlas byl pak poprvé odvysílán v rádiu v roce 1933. V roce 1932 pak vláda převedla všechn soukromý podíl do státního majetku a přejmenovala *Deutsche Welle* na *Deutschlandsender*²⁰⁴.

²⁰³NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. Cit. dílo (2002). S. 168.

²⁰⁴Tamtéž (s. 51).

5. Kultura v období Výmarské republiky

Ve dvacátých letech zažíval kulturní život v Německu ohromného rozmachu. O co šedivější byla politická realita, o to barvitější bylo umění a kultura. Charakteristickým znakem tohoto období byl rozchod s tradičními formami a strukturami předešlých let. Za použití politicky ostrého realismu, autoři kritizovali společnost a rozhořčení ze své doby. Až do té doby neznámé formy masové kultury nabývaly dle americké předlohy na významu. Hudba a taneční zábava se stala životním stylem, který byl charakterizován výrazem „*Goldenen Zwanziger*“. Zlatým obdobím to však ve skutečnosti bylo jen pro bohatou vrstvu obyvatel.

Berlín v tomto období překonal se svojí výjimečnou kulturní kreativitou, produktivitou a dynamikou i taková města jakými byly Paříž, nebo Londýn. Existovalo zde velké množství divadel, oper, hudebních sálů, kabaretů, varieté, třicet filmových společností a něco kolem tisíce nakladatelství²⁰⁵. Nekonvenční kulturní rozkvět, který si nikdy nedopřál chvíli odpočinku a přál nejrůznějším experimentům. Takový byl Berlín se svojí modernou a mnohými kontrasty. Berlín, který se pro výše jmenované stal za Výmarské republiky mýtem²⁰⁶. Vedle avantgardy, která se stala ztělesněním kultury Výmaru, existovala také takzvaná občanská kultura²⁰⁷, která však netečně pěstovala své ideály.

Poválečná léta byla spojená s experimenty avantgardních směrů a radikalizací. Na začátku 20. let znázorňovali expresionističtí umělci člověka jako loutku, stroj či jako masu. Avšak po první světové válce se situace radikálně změnila. Mnoho z umělců totiž prožilo deziluzi a zklamání, které jim přinesla válečná zkušenost. Na počátku 20. let dosáhla avantgarda veřejného uznání, konaly se výstavy a obrazy umělců, kteří tvořili ve stylu dadaismu a surrealismu, byly přístupné pro široké publikum²⁰⁸.

Politika a kultura byly v té době velmi úzce propojeny. Umělci častokrát tvořili ve službách svého politického smýšlení, čímž podporovali politické strany. Mnoho umělců se nadchla pro ideály revoluce v roce 1918/1919 a pro komunistické ideje, jako např. John Heartfield. Ve službách sociálního umění a proti pacifismu vytvářela svá díla také Käthe

²⁰⁵METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. Cit. dílo (2006). S. 150.

²⁰⁶DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 196.

²⁰⁷*Bürgerliche Kultur*.

²⁰⁸HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Cit. dílo (1988). S. 35.

Kollwitz²⁰⁹. Obecně můžeme říci, že v té době bylo sociální umění jakožto umělecký směr velmi rozšířený, což není rozhodně s podivem, neboť nouze, hlad a bída byla v poválečných letech všudypřítomná²¹⁰.

Relativně stabilní střední fáze republiky se plodně odrazila v umění. Autoři se snažili načrtnout co nejpřesnější obraz reality, která by probudila patos z dřívějších let Výmarské republiky. V popředí stála chladná střízlivost. Symbolem estetické moderny se stal Bauhaus²¹¹, který byl založen ve Výmaru a zdůrazňoval střízlivost jako svůj program.

Mnohočetný kulturní a literární rozvoj za Výmarské republiky dovolil také prosadit se i ženám spisovatelkám. Berlín se stal místem s mnoha nakladatelstvími, novinami, divadly a kavárnami. Takovým kulturním středobodem pro setkání umělců se v té době stalo *Romanische Café* naproti Kaiser-Wilhelm Gedächtniskirche²¹². Zde byly nové texty nejen psány, ale i prezentovány a diskutovalo se o nich.

Ačkoliv Židé tvořili jen jednu čtvrtinu všech obyvatel Berlína, pak stojí rozhodně za povšimnutí, že to byli právě oni, kdo velkou měrou měli podíl na tomto kulturním rozkvětu. Žádná jiná skupina obyvatel v té době neměla větší vliv na kulturní život jako právě oni²¹³. Židé zde působili jako kulturně a politicky utvářející síla, která se plně rozvinula v umění a hudbě. Od nich přicházely četné impulzy pro rozkvět kulturního života kosmopolitní metropole dvacátých let.

Většina Židů se považovala v první řadě za Němce, jejich židovství bylo druhořadé. Své německé občanství považovali již za samozřejmost. Avšak i přes tento fakt museli čelit antisemitismu. I přes svůj patriotismus byli nuceni bojovat s diskriminací. Stejně tak tomu

²⁰⁹Německá grafička, sochařka a malířka, narodila se 8. 6. 1867 v Königsbergu, od raného dětství měla zájem o umění a již v 17ti letech se rozhodla odejít do Berlína a studovat umění na umělecké škole (jako jedna z mála nabízela studium i ženám), uznání získala v roce 1898 na Velké Německé výstavě v Berlíně. Její práce byla nominována na zlatou cenu, nakonec však ji udělena nebyla. Její talent ocenila Ženská akademie v Berlíně, kde dostala nabídku učit. Pobývala v Paříži, kde docházela na hodiny sochařství. Získala cenu Villa Romana s níž souviselo získání ročního pronájmu ateliéru ve Florencii. Ve své umělecké tvorbě se zaměřovala na vyprávění lidských osudů chudých lidí v Německu v první polovině 20. Stol. Jako první žena byla zvolena členkou Preussische Akademie der Künste, kde i vyučovala.

²¹⁰HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 74.

²¹¹Viz příloha č. 27.

²¹²Jedná se o pamětní kostel, který nechal postavit císaře Vilém II. na počest Vilémovi I., který byl zpola zničen za druhé světové války a takto stojí dodnes.

²¹³ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. Cit. dílo (2005). S. 176.

bylo i v Berlíně, kde nikdy nebyli zcela plně akceptováni a částečně zůstali společensky izolováni a v neposlední řadě také fanaticky nenáviděni.²¹⁴

5.1. Divadlo

Divadlo v poválečných letech bylo jednou z mála oblastí, kde po sobě zanechala stopy revoluce z roku 1918. Pro divadlo již neplatil dřívější status tzv. *Geschäftstheater*²¹⁵, nebylo tedy nadále již soukromé, ale přešlo nyní pod správu státu. Co se týče obsahu her, tak v prvních poválečných letech ještě převládaly expresionistické kusy s revolučním nádechem a později v období republiky *Neue Sachlichkeit* a nakonec to bylo politické divadlo²¹⁶.

Známou osobností v novém žánru pod názvem politické divadlo²¹⁷ se stal Erwin Piscator²¹⁸, který se zaměřil na levicově orientované divadelní hry. To, co se však u Piscatora stalo v té době revoluční nebylo politické divadlo, ale hlavně nové pojetí jevištní tvorby. Začal totiž úplně jako první používat jako součást představení film. V pozadí uváděných her pak promítal dokumentární filmy či fotografie, které měly za cíl dokreslit atmosféru představení. Piscator pak také spolupracoval se zakladatelem školy Bauhasu – Walterem Gropiusem. Jejich vizí bylo založení takzvaného totálního divadla²¹⁹. Pod tímto názvem se skrýval koncept propojení jeviště a hlediště, což v praxi mělo znamenat aktivní spoluúčast diváků na představeních. Naneštěstí je však tato snaha nakonec přivedla do dluhů a také i na krátkou dobu do vězení²²⁰.

²¹⁴DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 196.

²¹⁵Jedná se o privátní divadlo, které se zaměřuje na zisk.

²¹⁶METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 113..

²¹⁷ Viz. příloha č. 28.

²¹⁸17. 12. 1893-30. 3. 1966, německý divadelní režisér, herec a ředitel několika berlínských divadel. Založil Proletarischen Theater, které se soustředilo především na politické divadlo. Jako divadelní režisér ve Volksbühne uplatnil svůj originální a inovativní styl. V roce 1927 založil tzv. Piscator-Bühne v Berlíně na Nollendorfplatze. Zde s ním spolupracoval jako dramaturg také Bertolt Brecht. V tomto divadle Piscator poprvé použil pro tvar jeviště polokouli, která se dala otáčet do různých směrů a byla na několika místech otevřená, čímž skýtala různé pohledy na jeviště.

²¹⁹*Totaltheater*.

²²⁰Erwin Piscator. *Fdb.cz: Filmová databáze s.r.o.* [online]. [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/143869-erwin-piscator.html>

Převládajícími tématy divadelních her Výmarské republiky byla sociální kritika, bída, nouze a pacifismus. V Berlíně pak existovalo 49 divadel, z čehož 33 z toho bylo soukromých a něco kolem 75 kabaretů a malých divadelních scén²²¹.

Nejúspěšnějším divadelním kusem nejen 20. let, ale i celého období Výmarské republiky se stala hra *Dreigroschoper*²²² od Bertolta Brechta. Jeho první hra *Trommel in der Nacht* však ještě vyvolala smíšené reakce, neboť sklidila nedšený úspěch i vztek zároveň. Brecht zavedl do divadla nový přístup vyobrazení, který nazval *epickým divadlem*²²³. Cílem takového pojetí pak bylo, aby divák nebyl natolik vtažen do iluzorního dění na jevišti, ale spíše podnícen ke kritické reflexi společnosti. Brecht chtěl apelovat více na rozumovou složku, než je na tu emocionální.

Ve 30. letech však období rozkvětu pro divadlo skončilo. Velký podíl na tom měl vznik nového média – zvukového filmu. V konkurenci s kinem divadlo bohužel nedokázalo udržet získané pozice. Rok 1931 se pak stal takzvaným rokem úmrtí divadla. Vynikajícími divadelními herci éry rozkvětu divadla ve 20. letech byli například Tilla Durieux, Heinrich George či Emil Jannings. Tilla Durieux platila v období Výmarské republiky za nejvyhledávanější herečku, která působila společně s Erwinem Piscatorem v divadle na Nollendorfplatz.

Vedle významných režisérů židovského původu působila v divadle také celá řada vynikajících herců, vedoucích divadel a inscenátorů. Stejně tak jako i v jiných oblastech kultury platilo pro divadlo, že období Výmarské republiky bylo bohaté na vznik nových inovativních technik. V roce 1923 otevřel dveře novému stylu, zvanému Neue Sachlichkeit geniální židovský divadelník Ferdinand Bruckner. Tento krok je pak nazýván renesancí divadla.

Židů, kteří se angažovali v oblasti divadelnictví bylo mnoho. Od klasických divadelních domů po nejrůznější revue a malých uměleckých divadel. Aktivně se zapojovali snad ve všech divadelních žánrech a obzvlášť ve dvacátých letech by se jen stěží našla jim

²²¹ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. Cit. dílo (1988). S. 75.

²²²Uvedena 30. 10. 1928 v berlínském divadle na Schiffbauerdamm. Znázorňuje kriminální stránky velkoměstského života. Ve hře vystupují žebráci, prostitutky a zloději. Zesměšňuje buržoazně-kapitalistický svět. Hudbu složil Kurt Weill a jedná se o směs jazzové hudby stejně tak jako i zábavní a církevní hudby. V češtině známá pod názvem Žebrácká opera. Viz. příloha č. 29.

²²³*Epischen Theaters*.

rovná konkurence mezi nežidovskou částí obyvatel. Z tohoto důvodu pak rozhodně není lži, pokud řekneme, že to byli právě Židé, kteří měli velkou zásluhu na tom, že se berlínská divadla dostala na špičku evropských žebříčků.

První Berlínské národní divadlo založil již v roce 1824 Karl Friedrich Cerf. Židovští bankéři a křesťanští velkoobchodníci tomu pak poskytli potřebný finanční základ.

Velmi uznávanou osobou v oblasti divadla se stal Max Reinhardt²²⁴. Původem z Rakouska se stal „*Regisseur der Regisseure*“²²⁵. Sám byl nejprve členem několika berlínských divadel a později se stal dokonce i jejich zakladatelem. Jak již bylo dříve zmíněno založil divadlo pod názvem *Kammerspiele*. Reinhardt byl však také známým divadelním režisérem.

Proslavil se vytvořením nových standardů v oblasti operní režie. Využíval totiž zpěváky v operních představeních stejným způsobem jakoby to byli herci a svými dramatickými aspekty pak také přispěl k snadnějšímu přístupu k dílu. Díky tomu je brán Reinhardt jako zakladatel nové divadelní režie. Upřednostňoval inscenace s velkým prostorem a rád využíval jevištní techniku a velký počet komparsistů a kulis. Tuto divadelní show pak během několika dalších let představil po celém světě. Založil dokonce i experimentální divadlo, čímž přispěl k prosazení expresionismu. Jako dramaturgy ve svých divadlech využíval nejen Bertolta Brechta, ale i Carla Zuckmayera. Mezi jeho další zásluhu z mnohých patřilo například založení divadelní a herecké školy ve Vídni. Jeho životním krédem se stalo: „*Ich glaube an die Unsterblichkeit des Theaters.*“²²⁶

Znáмым židovským dramaturgem, který spolupracoval i s Maxem Reinhardtem byl Carl Zuckmayer. V Berlíně působil v nejprve divadle *Kieler Stadttheater*, kde byl ale velmi brzy propuštěn. Poté byl přijat společně s Bertoltem Brechtem, se kterým se spřátelil v Mnichově, na začátku roku 1924 přijati jako dramaturgové do *Deutsche Theater*. Zde působil právě Max Reinhardt, který se zasadil o jejich přijetí.

Premiéra Zuckmayerovy hry *Der fröhliche Weinberg*, oslavila ohromný úspěch. Podílel se také na filmovém úspěchu *Der blaue Engel*, kde excelovala Marlene Dietrich. Také byl

²²⁴Viz. příloha č. 30.

²²⁵Doslovný překlad: *režisér režisérů*. Míněno v tom smyslu, že se jedná o jednoho z nejvýznamnějších režisérů. JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 57.

²²⁶Překlad: „*Věřím na nesmrtelnost divadla.*“ Max Reinhardt. *LeMo (Lebendiges virtuelles Museum Online)* [online]. [cit. 2012-05-30]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/ReinhardtMax/>

autorem scénáře, pro který se mu stala předlohou kniha Heinricha Manna²²⁷ - *Professor Unrat*. Jeho úplně největší úspěch však sklídila hra *Der Hauptmann von Köpenick*, uvedená v *Deutsche Theater Berlin*. Tato hra byla také několikrát zfilmována (v roce 1931 s Maxem Adalbertem a Richardem Oswaldem v titulní roli).²²⁸

Další známou židovskou osobností v oblasti divadla se stal také Leopold Jessner²²⁹. Svou kariéru začal nejdříve jako herec, ale později se stal ředitelem divadla *Staatlichen Schauspielhaus* v Berlíně, což bylo dřívější dvorní divadlo.

Ve své době patřil Leopold Jessner k nejvlivnějším divadelním režisérům. Velmi často tvořil své hry v uměleckém stylu expresionismu. Nejčastěji uváděl díla klasických autorů jako např. od Schillera Vilém Tell, Shakespearův Richard III, Othello či Hamlet. Jeho cílem bylo vytvořit centrální myšlenku každé hry, která by se zaměřovala současně i na aktuální politické a sociální problémy. Jessner častokrát využíval ve svých hrách herce Fritze Kortnera²³⁰, který byl navíc i výkonným členem *Central Verein* a také sociálním demokratem.

Kortner spolupracoval nejen s Jessnerem, ale i s Maxem Reinhardtem. Stal se jedním z nejznámějších herců v Německu. Kortner byl již od počátku svého působení v Berlíně terčem protižidovských útoků, v důsledku čehož byl pak nucen v roce 1930 odstoupit a později se odstěhoval do Los Angeles²³¹.

5.2. Literatura

Německá literatura v období Výmarské republiky byla na vrcholu a zažívala svoji dobu rozkvětu²³². Mohla se pochlubit s širokou paletou uměleckých stylů. Podařilo se jí

²²⁷Viz. příloha č. 31.

²²⁸ Carl Zuckmayer. *Dieter Wunderlich: Buchtipps und Filmtipps* [online]. 2005 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.dieterwunderlich.de/Carl_Zuckmayer.htm

²²⁹Viz. příloha č. 32.

²³⁰HERMAND Jost a TROMMLER Frank. Cit. dílo (1988). S. 196.

²³¹ Jessner Leopold. THE AMERICAN - ISRAELI COOPERATIVE ENTERPRISE. *Jewish Virtual Library* [online]. 2008 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0011_o_10108.html

²³²HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 131.

umělecky proniknout do vztahu individua a masy a individuální zkušenosti a masové kultury²³³.

Zárnými příklady tvrzení o nadprůměrně literárně plodném období, je vznik vrcholných děl takových autorů jakými byli například Hermann Hesse (*Steppenwolf*²³⁴, 1927), Thomas Mann (*Zauberberg*²³⁵, 1924) Bertolt Brecht (*Dreigroschenoper*, 1928) či Erich Maria Remarque (*Im Westen nichts Neues*²³⁶, 1929).²³⁷

Do hledáčku obsahu románů se nově dostal všední život se svými každodenními problémy, což znamenalo ve světě literatury velký průlom, který nastal v polovině 20. století. Klasický román byl tímto překonán. Egon Erwin Kisch či Alfred Döblin se pokusili vytvořit ve svých románech přesnou a střízlivou analýzu společnosti.

Na začátku 20. let ztrácí na významu literární expresionismus válečného a předválečného období. Z důvodu oslovení veřejnosti volí proto literáti takové prostředky, které budou pro čtenáře snadno uchopitelné a dobře známé, jako například všeobecně srozumitelnou řeč a co nejrealističtější vyličení děje. V centru pozornosti se z tohoto důvodu ocitl pojem *Neue Sachlichkeit*.

5.2.1. Die neue Sachlichkeit (Nová věcnost)

Tento pojem použil pro svoji výstavu moderního umění v Mannheimu v roce 1925 kunsthistorik a ředitel muzea Gustav Friedrich Hartlaub. Poprvé však užil tohoto termínu již o dva roky dříve. Velmi rychle se toto označení rozšířilo. Vyjadřovalo snahu všech uměleckých směrů o vyličení sociální a ekonomické skutečnosti. Ve fázi stabilizace, ke které došlo po období inflace ve Výmarské republice lze hovořit o prosazení všeobecné objektivizace v estetických výrazových prostředcích. Ústředním bodem nové věcnosti se stal běžný život lidí ve velkých městech. Tento styl se prosadil nejen v literatuře, ale i v hraném filmu a fotografii. Určujícím faktorem při psaní románů se nyní stalo hledisko střízlivosti řeči a snaha o sociální analýzu. V tomto stylu psali např. Lion Feuchtwanger, Alfred Döblin, Egon Erwin Kisch a další.

²³³Literatur in der Weimarer Republik. *LeMo* [online]. [cit. 2012-05-26]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/kunst/literatur/index.html>

²³⁴V češtině vyšlo pod názvem *Stepní vlk*.

²³⁵V češtině pod názvem *Kouzelný vrch*.

²³⁶V češtině známé pod názvem *Na západní frontě klid*.

²³⁷HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 131. FAULSTICH Werner (HRSG.). Cit. dílo (2008). S. 161.

Stejně tak, jako v literatuře se i v malířství, vyznačoval tento styl nesentimentálními způsoby líčení. V popření všeho stálo střízlivé líčení skutečnosti. Preferovanými žánry se stalo zátiší a portréty. Jednotlivé styly nové věcnosti byly v malířství vyjádřeny velmi výstižně. Levicově orientovaný směr zastupoval např. Otto Dix. Výjimkou u něj nebyla karikatura obrazů, kde vystihuje svět prostituce a kriminality a ostře kritizuje sociální stav dvacátých let²³⁸.

5.2.2. Židovští spisovatelé v období Výmarské republiky

V předvečer první světové války vzbudil bouřlivou diskuzi a pozornost literárního světa článek v konzervativním časopisu *Kunstwart*, kde mladý žurnalista, Moritz Goldstein provokativně píše: „*Die Juden verwalten den geistigen Besitz eines Volkes, dass uns die Berechtigung und die Fähigkeit dazu abspricht.*“²³⁹

Z tohoto důvodu pak radil židům, aby se stáhli zpět z těchto získaných pozic v německé literatuře a místo toho se soustředili spíše na židovskou kulturu. Vyzval je, aby vytvořili vlastní německo-židovskou literaturu, to jest literaturu židovských autorů o židovských tématech a pro židovské publikum. Hlavním kritériem takovéto literatury bylo dle Goldsteina vytvoření nových forem židovské literatury, jako židovské drama, románu a tvorba nového typu Židů – ne ve skutečnosti, ale literárně. „*Noch immer fehlt der Jude unsere gleichen, das jüdische Ideal des Juden.*“²⁴⁰

Dle Goldsteina jsou v literatuře Židů vykreslovány jen dva typy lidí, lstivý a ďábelský Shylock²⁴¹ a dobromyslný a komický židovský podomní obchodník. Což jsou rozhodně dva extrémy.²⁴²

V období Výmarské republiky postupovali židovští autoři při líčení židovských postav nápadně jednotně, ačkoliv pocházeli z různých prostředí a odlišných kultur. Většinou vykreslovali asimilované, německé Židy negativně a oproti tomu postavili představu o autentickém židovství, kterou byli východní Židé či orientální Židé. Důvodem pro takovéto

²³⁸HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S 93.

²³⁹Volný překlad autorky: „*Židé spravují duševní vlastnictví jednoho národa, ke kterému si sami odňali přístup.*“ BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 147.

²⁴⁰Volný překlad autorky: „*Stále nám chybí židé, kteří jsou stejní jako my, židovský ideál Židů.*“

²⁴¹Postava ze Shakespearovy hry *Kupec Benátský*, a také termín pro vyjádření, že někdo půjčuje peníze za vysoké úroky – lichvář.

²⁴²Tamtéž.

pozitivní hodnocení východních Židů bylo jejich dodržování náboženských tradic, hebrejský jazyk a hrdost na své židovství. Obecně byli vnímáni jako ti, kteří nejsou zkažení západní civilizací.

Kulturní renesance židovstva v oblastech jako byla literatura, umění a hudba byla ovlivněná touhou po nalezení židovské autenticity. K naplnění cílů této kulturní revoluce mělo vést pak vytvoření židovských ideálních typů.

V tomto období tedy můžeme sledovat tendenci idealizovat autentické židovské postavy, která měla implicitně za následek kritiku západní civilizace.

Autoři používali exotické výjevy z časově a prostorově dalekých říší jakožto léku proti nevolnosti z moderní evropské civilizace. Vytvoření ideálů autentického židovstva pak vycházelo z těchto exotických tendencí. Zatímco nežidovští autoři brali inspiraci z východní spirituality a z mytologie původních amerických obyvatel, popisovali Židé kultury, které jim byly citově i historicky blízké. V běžném životě zůstávali tito autoři nedílnou součástí německé kultury a západní civilizace, ale v jejich literárních snech snili o autentickém židovském světě východní Evropy a orientu.

Většina židovských autorů charakterizovala své německo - židovské protagonisty jako vykořeněná individua rozpolcená mezi antisemitismem a popřením své židovské identity. Významným byl pro mnoho autorů právě silný antisemitismus v Německu. V mnoha případech ho skrývali za masku historických románů, jako je tomu například i u Liona Feuchtwangera a jeho bestselleru *Jud Süß*²⁴³ vydaném v roce 1925, kde je líčen prudký pád Josepha Süße Oppenheima, který je veřejně popraven. Paralela k tragickému osudu říšského ministra zahraničních věcí Walthera Rathenaua je zřejmá²⁴⁴.

V jiném případě byl dobový antisemitismus vytvořen s literárně prorockou schopností. V roce 1922 vyšla kniha Huga Bettauera *Die Stadt ohne Juden*²⁴⁵, která měla být utopistickým románem. V Berlíně v roce 1925 pak vyšel literární remake tohoto díla z pera Artura Landsbergera: *Berlin ohne Juden*. Bettauer pak byl v roce 1925 zavražděn ve své vídeňské kanceláři přívržencem německých nacionalistů a Landsberger pak na začátku roku 1933 spáchal sebevraždu, neboť se naplnil jeho utopický scénář.

²⁴³Česky vyšlo pod názvem: Žid Süß.

²⁴⁴BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 148.

²⁴⁵Překlad: *Město bez Židů*.

Pod pseudonymem Kaspar Hauser uveřejnil Kurt Tucholsky, nejuštěpačnější politický satirik Výmarské republiky, mezi léty 1922 a 1930 v levicových novinách *Die Weltbühne* šestnáct článků o jeho Herr Wendriner. V dlouhých monolozích v berlínském dialektu promíchaných s kousky jidiš obhajuje Wendriner autoritativní výchovu svých dětí, pohrává si s myšlenkou podvést svou ženu a zastává se nacionální německé politiky. Weindriner je prototypem egocentrického, materialistického nežidovského německého Žida.²⁴⁶

Tucholsky, který se narodil 9. 1. 1890 jako syn židovského obchodníka v Berlíně, studoval nejprve právo v Ženevě a Berlíně a později začal psát příspěvky pro stranu *Sozialdemokratischen Partei Deutschland*. Od roku 1913 se stal literárním a divadelním kritikem v časopise *Die Schaubühne*, který se od roku 1918 přejmenoval na *Die Weltbühne*.

Tucholsky se stal korespondentem *Die Weltbühne* a *Vossische Zeitung* v Paříži a píše pod různými pseudonymy. Vedle Kaspar Hauser používá jména jako například Peter Panter a Theobald Tiger²⁴⁷.

Zajímavé je Tucholskyho satirické dílo pod názvem: *Deutschland, Deutschland über alles*²⁴⁸. Byla to obrázková kniha s Tucholskyho textem a fotografickými montážemi od Johna Heartfielda, která vyšla v roce 1929, což bylo jen 4 roky před tím, než se Hitler dostal k moci. V této knize Tucholsky kritizuje německou společnost a snaží se ovlivnit v období světové hospodářské krize, co možná nejširší masu lidí. Jakožto velký pacifista i zde ve svém díle brojí Tucholsky proti tehdejším nebezpečím ve společnosti, které dle něj byly: militarismus, sociální nerovnost a německý šovinismus.

Fotografie Johna Heartfielda pak měly navíc ještě podtrhovat text. Sám Tucholsky se o jejich funkci vyjádřil těmito slovy: „*Es kommt darauf an, die Fotografie - und nur diese noch ganz anders zu verwenden: als Unterstreichung des Textes, als witzige Gegenüberstellung, als Ornament, als Bekräftigung - das Bild soll nicht mehr Selbstzweck sein.*“²⁴⁹

Jeho dílo *Deutschland, Deutschland über alles* se stalo provokativním albem Výmarské republiky. Tucholsky zde hojně využívá monology a rozhovory. Obzvláště vysoké

²⁴⁶BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 148.

²⁴⁷Kurt Tucholsky. LEMO. *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/TucholskyKurt/index.html>

²⁴⁸Viz. příloha č. 33.

²⁴⁹Volný překlad: „Je důležité, aby fotografie, které jsou tentokrát využity zcela odlišně, než je zvykem, sloužily k podtržení textu, jakožto vtípná konfrontace, jako ozdoba, jako zesílení – obraz by sám o sobě neměl být cílem.“

úrovně pak dosahují uvedené texty, které ani dnes neztrácejí na své politické naléhavosti. Zajímavá je i četnost využití literárních forem, neboť se v Tucholskyho díle objevují vedle dvaceti básní a písní, také i provokativní fotografické příběhy, aforismy, parodie a paraboly²⁵⁰.

Zajímavé je na závěr poznamenat, že hlavní postavy jako byl Herr Wendriner, nebo Warschauer – Waremme, který se objevuje v díle od Jakoba Wassermanna *Der Fall Maurizius* jsou líčeny jako outsideři německé společnosti, což do určité míry odpovídá zkušenostem jejich autorů. Tucholsky se vzdal židovství a konvertoval k protestantismu během první světové války. Navíc jeho ne moc šetrná kritika na konto asimilovaných německých Židů byla často mylně považovaná jako židovská sebenenávist²⁵¹.

Oproti Tucholskymu se Wassermann nikdy nedistancoval od židovství, ale přesto jeho opakované pokusy být uznávaným jakožto Němec a také jako Žid, končily naprostým selháním. Ve své knize *Mein Leben als Deutscher und Jude*²⁵² popisuje právě toto dilema své roztržité identity. Ačkoliv se ze všech sil pokoušel stát uznávaným německým spisovatelem, musel na závěr uznat, že nikdy ničeho takového nedosáhl a prohlásil poté, co se vzdal beznadějnosti svého snažení: „*Es ist vergeblich, für sie zu leben und für sie zu sterben. Sie sagen: er ist ein Jude.*“²⁵³

Románové postavy těchto dvou výše zmíněných autorů nejsou negativně líčeny proto, že jsou Židé, ale právě naopak. Jsou negativně líčeni proto, že jako „nežidovští Židé“²⁵⁴ popřeli své židovství.²⁵⁵

5.3. Výtvarné umění

Po roce 1918 se podařilo prosadit malířům tvořících v duchu expresionismu, který byl uplatňován především u umělecké skupiny *Der blaue Reiter*²⁵⁶, která měla své působiště

²⁵⁰Kurt Tucholsky: DEUTSCHLAND, DEUTSCHLAND ÜBER ALLES. LEMO. Die Weimarer Republik [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/kunst/deutschland/index.html>

²⁵¹Jüdischen Selbshass.

²⁵²Můj život jakožto Němce a Žida.

²⁵³„Je zbytečné žít a zemřít za ně (myšleno Němce), neboť stejně prohlásí: on je Žid.“ Ve studii od Theodora Lessinga *Der jüdische Selbshass* (vyšla v roce 1930), použil Wassermanna jako příklad své teze. Dle BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 150.

²⁵⁴„Unjüdische Juden.“

²⁵⁵BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 150.

v Mnichově a hlavním jejím členem byl Wassily Kandinsky. Během třetí říše pak dostal expresionismus nálepku zdegenerovaného umění²⁵⁷.

Na začátku republiky byla evidována snaha o prosazení politizace umění. Avšak v malířství, stejně tak jako i v jiných kulturních odvětvích, se prosadil umělecký směr *Neue Sachlichkeit* a expresionismus začal pomalu ztrácet na důležitosti.

Otto Dix²⁵⁸, představitel *Neue Sachlichkeit* se zaměřil na znázornění městského života, módy, hudby a sexuality. K jeho známým dílům patří tzv. *Grossstadt-Triptychon*, kde se staly tématem opaky luxusu a bídy, válečných invalidů a dekadentního bohatství. Obrazy, které jsou namalovány v tmavých brvách, znázorňují invalidy a ve světlých barvách zase naopak ukazují bohaté měšťany.

5.3.1. Židovští malíři

Krok k profánnímu umění od sakrálního se započal u berlínských Židů v období osvícenství. Dopomohla k tomu všeobecné liberalizace, která se také dotýkala oblasti víry. Nejprve začal tento proces u malířů miniatur, později se rozšířil také na malbu a grafiku a dále postupoval k té nejvýznamnější oblasti, kterou byla náboženská knižní malba²⁵⁹.

Největšího obratu však dosáhlo výtvarné umění v Berlíně na začátku 19. století. Tehdy nejznámějšími židovskými umělci se stali Friedrich Wilhelm von Shadow²⁶⁰, který se prosadil jako malíř a své vzdělání v této oblasti získal nejdříve u svého otce Johanna Gottfrieda Shadowa²⁶¹, který sám byl nejznámějším sochařem období německého klasicismu.

²⁵⁶Modrý jezdec.

²⁵⁷Entarteten Kunst. Dle HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 148.

²⁵⁸Viz. příloha č. 34.

²⁵⁹ ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. Cit. dílo (1988). S. 56.

²⁶⁰6. září 1788 Berlín – 19. března 1862 Düsseldorf, společně s Peterem von Corneliusem spoluzakladatel Düsseldorfer Malerschule. Tito dva umělci se současně stali prvními řediteli této školy. Tvořili ve stylu tzv. nazarenismu, což byl směr, který se prosadil v první pol. 19. stol. Vznikl ve Vídni a rozšířil se i do Říma. Inspirován byl uměním středověku a renesance. Zaměřoval se na náboženská témata. Dle JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 70.

²⁶¹27. 5. Berlín - 27. 1. 1850 tamtéž, byl zakladatelem Berliner Bildhauerschule (=Berlínská sochařská škola). Jedním z jeho nejvýznamnějších děl je mimo jiné socha Kvadrigy na Braniborské bráně.

Od doby osvícenství se uvnitř berlínské elity stalo samozřejmostí jisté uvolnění v osobním náboženském přesvědčení. Emancipační edikt z roku 1812 potvrdil k tomu postavení židovských spoluobčanů. Počet židovských umělců nezadržitelně rostl, stejně tak zároveň s tím i nevyhnutelné přizpůsobení se všeobecné umělecké tvorbě.

Nejvýznamnějším malířem této epochy však byl bezesporu Max Liebermann. Podařilo se mu zpretrhat pouta s minulostí a pustit se po své vlastní umělecké cestě. V opozici k umění, které se produkovalo na akademii během let císařství Viléma II. tvořil Liebermann víc realistické a později impresionistické obrazy. Aby podpořil vývoj nových mladých ideálů a také boj proti sevření na akademii, byl v roce 1892 jedním z prvních iniciátorů a zakladatelů společně s Leistikowem tzv. *Berliner Sezession*²⁶². Ta dala možnost mladým a progresivním umělcům, aby se svými díly bez překážek mohli vstoupit do veřejného povědomí²⁶³. Stejně tak však podporoval umělce, kterými byl například Otto Dix a postaral se o přijetí Käthe Kollwitz na akademii, která v té době byla první ženou přijatou na tuto instituci.²⁶⁴

Liebermann si podrobil řadu nutných aktivit, které byly více ku prospěchu berlínskému umění, než jemu samotnému a jeho vlastní práci. Vyústění těchto aktivit pak vedlo ke jeho zvolení do Berlínské akademie umění v roce 1912. On sám tvořil nejprve v duchu realismu, později pod vlivem svého vzdělání v duchu naturalismu a později pak také díky nadšení z děl Jozefa Israelse²⁶⁵ v impresionistickém stylu. Dokonce se stal jedním z nejdůležitějších zástupců impresionismu v Berlíně.

Liebermannova impresionistická tvorba v Berlíně nebo v Holandsku se ze začátku dalekosáhle odlišovala od děl francouzských impresionistů. Během celého svého tvůrčího období si uhájil svoji uměleckou osobitost. Jeho úmyslem bylo posunout Berlín na první místo jako umělecké město a přivést do něj i zahraniční umělce. Ve své činnosti byl však tak přesvědčivý, že se mu podařilo do Berlína nalákat taková umělecká esa, kterými byli například Lovis Corinth²⁶⁶ a také Max Slevogt²⁶⁷.

²⁶²Označení německé umělecké skupiny. Jedná se o berlínské malíře a sochaře, kteří se odtrhli od do té doby dominantní akademické umělecké činnosti.

²⁶³Tamtéž (s. 72).

²⁶⁴HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 148.

²⁶⁵27. 1. 1824 Groningen – 12. 08. 1911 Scheveningen. Nizozemský malíř a nejvíce respektovaný nizozemský umělec druhé poloviny 19. století. V jeho rodném městě dostal přízvisko Rembrandt 19. století.

²⁶⁶Jeden z nejvýznamnějších představitelů impresionismu. V roce 1903 se oženil se svojí studentkou, mladičkou židovskou malířkou Charlotte Berend.

Ve své pamětní řeči, při příležitosti pohřbu Liebermanna uvedl univerzitní profesor Adolf Goldschmidt tento jeho výrok: *"Es gibt keine alte und neue Kunst - es gibt nur gute und schlechte Kunst. So gab keine speziell jüdische Kunst, sondern nur künstlerisch dargestellte jüdische Objekte, wie jüdische Historien, Porträts oder kunstvoll jüdische Kultgegenstände"*²⁶⁸. Dále se také zmiňuje o tom, že Liebermann neposuzuje lidi dle toho, zda jsou nebo nejsou Židé, nýbrž dle toho zda jsou spravedliví, slušní či pořádní. On a jeho souvěrci ačkoliv se sami věnovali židovským tématům, nechtěli vytvářet vyloženě židovské umění, nýbrž takový typ umění, který je nezávislý na konfesi. Sami sebe totiž považovali ve stejné míře za Židy stejně tak jako za německé občany.

Dalšími židovskými umělci ve výtvarném umění v období Výmarské republiky byl také Eugen Spiro, který se soustředil převážně na portréty a krajiny. Strávil dlouhou část svého života v New Yorku. Dalšími umělci, které by bylo škoda nezmínit, byli také Ernst Oppler, Hugo Krayan či George Mosson.

Známým židovským umělcem dané éry byl také Lesser Ury. Tvořil olejomalby, jejichž motivem byl nejčastěji velkoměstský berlínský život se svými občany, kavárnami, drožkami a auty za deště či za světlého dne.

Umělcem, který v sobě spojoval Prahu s Berlínem, se stal Emil Orlik. Znázorňoval ve svých skicách a výkresech berlínskou společnost, politiky a spisovatele, herce, režiséry, malíře a sochaře, ale také velké bankéře a obchodníky a všechny ostatní, kteří přispívali ke kulturnímu životu 20. let.

Malíře v té době zvláště fascinovalo velkoměsto Berlín. Expresionističtí malíři však vnímali město jinak než impresionisti. Pro ně bylo město něčím tajemným, nevázaným a bezuzdným. Něčím, co je děsilo svou anonymitou. Velkoměsto jako prostor pro život a forma

²⁶⁷Německý grafik, malíř, ilustrátor a jevištní výtvarník. Tvoří v duchu impresionismu. Známý jako malíř krajin a také společně s Liebermannem a Lovisem Corinthem patří mezi poslední zastánce volného malířství, které oproti ateliérovému malířství upřednostňuje takový typ tvorby, kdy znázorňovaný předmět je v přirozeném prostředí a světle. Nejčastěji tvoří přímo v terénu, venku na denním světle. Dle FAULSTICH Werner (HRSG.). Cit. dílo (2008). S. 175.

²⁶⁸„*Neexistuje staré a nové umění- existuje jen dobré a špatné umění. Neexistuje židovské umění, ale umělecky znázorněné židovské objekty, jako například židovská historie, portréty a umělecké židovské předměty.*“ Dle JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 73.

existence se stala pro nespočet umělců inspirativním tématem, se kterým se snažili v každé době vypořádat²⁶⁹.

Po první světové válce žilo v Berlíně velké množství židovských umělců, kteří sem přišli ze všech různých zemí a většinou se velmi rychle asimilovali. Jako příklad jmenujme umělce Josepha Bató, který přišel do Berlína z Maďarska, Rudolfa Levyho, Martina Blocha a v Rumunsku narozeného Arthura Segala, pro kterého se stal Berlín domovinou.

V oboru sochařství byli židé v Berlíně zastoupeni spíše zřídka. Cesta k oboru sochařství vedla nejprve přes tvorbu medailonů v 18. století, z něhož se pak později vyvinulo sochařství. S židovskými sochaři, kteří by stáli za zmínku, se pak setkáváme až od druhé poloviny 19. století. Max Klein, který pocházel z Maďarska. Jeho hlavním dílem se stal pomník Theodora Fontane²⁷⁰, který je dodnes k vidění ve čtvrti Tiergarten²⁷¹.

Dalším známým sochařem židovského původu se stal také Harald Isenstein, který se narodil v roce 1898 v Hannoveru, ale později se přestěhoval do Berlína. Ve 20. letech se také aktivně podílel na kulturním dění. Známým se stal především díky portrétní soše Alberta Einsteina, který vytvořil v roce 1924. Isenstein byl Einsteinův přítel. Seznámili se díky dceři Einsteina Margot, která byla Isensteinova studentka na *Berliner Kunstschule*²⁷². Ta mu navrhla, aby vymodeloval Einsteinovu hlavu. Einstein sdílel s Isensteinem společnou lásku k hraní na housle. Když se setkávali, tak společně muzicírovali²⁷³.

Známostou ženou sochařkou, která se proslavila po celém Německu svými zvířecími plastikami, byla Renée Sintenis. Mimo jiné tvořila však také figury ženských aktů a atletů. Její tvorba byla charakteristická dostatkem umělecké disciplíny a soustředění se na formální stránku a absencí ženské hravosti. V roce 1932 dokonce získala cenu Olympia za bronzovou sochu pod názvem *Der Läufer von Nurmi*. Byla jedna z mála žen, která se ve své době dostala na Pruskou akademii umění²⁷⁴.

²⁶⁹ HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 148.

²⁷⁰Německý romanopisec a básník. Představitel poetického romantismu.

²⁷¹ JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHER (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 84.

²⁷²Berlínská umělecká škola.

²⁷³Harald Isenstein. *Bildhauerei in Berlin* [online]. [cit. 2012-06-11]. Dostupné z: http://www.bildhauerei-in-berlin.de/_html/_katalog/kuenstler-1405.html.

²⁷⁴Renée Sintenis. *Art directory* [online]. [cit. 2012-06-11]. Dostupné z: <http://www.renee-sintenis.com/>.

Nárys uměleckého života za Výmarské republiky by ovšem byl neúplný, pokud by nebyli zmíněni lidé, kteří sami sice nebyli umělci, ale angažovali se v uměleckém světě a byli s ním nerozlučně spojeni. Jedná se o židovské mecenáše, sběratelé a učitele umění na univerzitách nebo v muzeích, umělecké kritiky a obchodníky s uměním. Ti všichni výše jmenovaní přispěli k tomu, že Berlín dosáhl v oblasti výtvarného umění ve dvacátých letech mezinárodní úrovně.

Jedním z nejranějších mecenášů umění se stal pruský generální konzul Jacob Salomon Bartholdy, což byl strýc Felixe Mendelssohna. V Římě dal příležitost mladým nazarénům, aby v jednom pokoji jeho sídla během let 1816 až 1817 vytvořili cyklus osmi fresek, pro který zvolili téma Josefova příběhu ze Starého zákona. Později byl tento cyklus odvezen do berlínské *Nationalgalerie*, kde byl nazván Casa Bartholdy a od začátku přitahoval na sebe velkou pozornost.

Baron Max Freiherr von Oppenheim byl židovský diplomat, který se stal díky svému studiu a expedicím do Mezopotámie jedním z nejvíce znalých orientalistů. V roce 1930 v hale strojní fabriky otevřel soukromé *Tell Halaf²⁷⁵Museum*, které však mělo bohužel jen krátkého trvání. Jen malá část z těchto vykopaných objektů pak byla po válce převezena do oddělení blízkého východu na *Museumsinsel²⁷⁶*.

Umění se sbíralo především pro radost, ale také sběratelé chtěli do určité míry díky těmto darům muzeím zapojit i veřejnost. Díky chytré muzejní politice Wilhelma von Bodeho dosáhla berlínská muzea mezinárodního uznání. Významní židovští kunsthistorikové k tomuto renomé bezesporu také přispěli a navíc se také dostali do vedení důležitých oddělení jako ředitelé. Na tomto místě bych pak ráda zmínila jméno Karla Schwarze, který se zasloužil v lednu 1933 o otevření židovského muzea v Oranienburger Strasse 31. Bylo to pár dní před převzetí moci NSDAP, takže muzeum bohužel mělo jen krátkého trvání.

Známými obchodníky s uměním se stala rodina Cassirer. Bruno Cassirer si společně se svým bratrancem Paulem otevřel v roce 1898 galerii v Berlíně. Oni a mnoho jiných

²⁷⁵Je osídlený pahorek na severovýchodě Sýrie. Na tomto místě se nacházelo v prehistorických dobách sídliště, které pak později bylo dle místa naleziště nazváno jako Halafská kultura. Dle JACOBY BRIGITTE, KUSSEROW KÄTHE (HRSG.). Cit. dílo (1971). S. 85.

²⁷⁶Tzv. muzejní ostrov je oblastí v Berlíně, kde se nacházejí muzea. Jedná se o ostrov na řece Spree.

židovských obchodníků s uměním vydláždili cestu mnohým mladým talentům v Německu. Jejich výstavy umění se staly pro milovníky umění velkou událostí²⁷⁷.

5.4. Hudba a hudební skladatelé

V období zlatých dvacátých let rozhodně mohl Berlín mnoho co nabídnout v oblasti hudebního vyžití. Diváci měli k dispozici tři operní domy, jeden na Unter den Linden pod názvem *Preussische Staatsoper*, další ve čtvrti Charlottenburg -*Städtische Oper* a poslední *Staatliche Oper* na Platz der Republik. Co se týče vývoje hudby v tomto období, tak hrál určitě Berlín, oproti ostatním německým městům, klíčovou roli²⁷⁸.

Během Výmarské republiky žil ještě operní klasik Richard Strauss. Ten však opustil Berlín již v roce 1919 a odstěhoval se do Vídně, kde se stal ředitelem tamější *Staatsoper*. V Berlíně však působila i jiná známá osobnost, byl jím Wilhelm Furtwängler. Ten převzal vedení Berlínského filharmonického orchestru a Lipského *Gewandhausorchestru*. V době všeobecné finanční krize se zasadil o odpovídající vybavení svého orchestru a o dobrý plat filharmonikům²⁷⁹.

Dalším trendem tohoto období se stalo znovuoobnovení církevní hudby. Poslouchat muziku se mohlo již ne jen v kostele, ale i v koncertních sálech a v opeře. Uprostřed dvacátých let se navíc také dala hudba poslouchat v rádiu nebo na gramofonových deskách. Publikum navíc mohlo nejen pasivně poslouchat, ale i samo hudbu provozovat. K tomu účelu byly zřízeny hudební školy či hudební domy.

Uznávaným hudebníkem a novátorem v této oblasti se stal Arnold Schönberg. Stejně tak, jako se stal novátorem ve výtvarném umění jeho přítel Kandinsky, byl i on sám ve svém oboru revolučním umělcem. Byl to rakouský skladatel a průkopník moderní hudby. V roce 1898 konvertoval z judaismu k protestantismu. Později však požádal o opětovné přijetí k židovství. Mezi účastníky na jeho křtu byl mimo jiné i malíř Marc Chagall²⁸⁰.

Schönberg se přestěhoval v roce 1926 od Berlína, kde napsal své jediné drama: *Der biblische Weg*, ve kterém je hlavním motivem myšlenka založení židovského státu za použití

²⁷⁷ Tamtéž (s. 87).

²⁷⁸ HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 149.

²⁷⁹ BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 173.

²⁸⁰ Tamtéž.

tzv. zázračné zbraně²⁸¹. Dalším jeho slavným dílem se stal *Moses und Aron*, což byl nejen průlomový pokus napsat operní libreto dle principů dvanácti tónové soustavy, nýbrž také neobyčejný příklad toho, jak lze zhudebnit centrální otázky židovské existence²⁸².

Schönberg jako jediný tvořil skladby za použití všech dvanácti tónů, tzv. *dodekafonie*. Jedná se o kompozici založenou na tónových řadách. Obsahuje dvanáctitónové sekvence, ve kterých musí být obsaženo všech dvanáct tónů stupnice, aniž by se opakovaly. Byl nejslavnějším židovským skladatelem, který se po první světové válce soustředil na obnovení zájmu o židovství²⁸³.

V tomto období však nešlo jen o jednotlivé autory a jejich novátorský přístup k hudbě, ale celkově to také mělo souvislost s řešením otázky ohledně vlivu hudebních inovací na vývoj židovské liturgické hudby. Schönbergerovo revoluční použití atonálního systému pomohlo vyřešit sto let staré dilema ohledně židovské liturgické hudby. Na jedné straně zde byly tendence vylepšit liturgickou hudbu dle současného hudebního vývoje. Ale také existovaly protichůdné tendence, které pohlížely na tyto změny jako na něco, co by mohlo stírat autenticitu a zvláštnost židovské liturgické hudby.

Právě využitím jiného tonálního systému odňali skladatelé synagogální hudbě již léta zavedenou výtku, že se nemůže přiřadit k tradiční evropské hudbě a církevní liturgii. Arno Nadel, skladatel a hudební kritik období Výmarské republiky na toto téma poznamenal: „*Erst die neuere Musik (vor allem Schönberg!) versucht, sich von harmonischen Grundlage zu emanzipieren und innerhalb eines neuen Apparates so zu verfahren, wie wir es von antiken Musiken ahnen.*“²⁸⁴

V poválečných letech převládal názor, že stejně tak v hudbě, jako i v jiných kulturních oblastech se jedná o epochu, která se dostala ke svému konci. To, co pak následovalo by se dalo popsat jako perioda intenzivního hledání prostředků, jak radikálně změnit tvář hudby a dodat jí tím nového vzhledu. Dobová tendence k nejrůznějším experimentům a novým stylům se samozřejmě odrážela taktéž i ve vývoji moderní židovské hudby. Nově začala být oblíbená u židovských skladatelů také lidová hudba. Můžeme pozorovat vzájemné ovlivňování

²⁸¹ *Wunderwaffe*.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ DIECHMANN Irene A. Cit. dílo (2009). S. 95.

²⁸⁴ Překlad: „Konečně nový styl hudby (především díky Schönbergerovi!), který se pokusil osvobodit od základů harmonie a v rámci nového hudebního zřízení si počíná tak, jak jsme byli zvyklí i u antické hudby.“ Dle BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 174.

tradičních hebrejských modlitebních motivů a moderní hudby také i v jiných zemích ve dvacátých letech.

Dalšími faktory, které se podílely na proměně židovské hudby byly také technické novinky, které se začaly objevovat v období Výmarské republiky. V hudebním průmyslu se prosadilo rádio a gramofon²⁸⁵.

Rozhlasové vysílání přispívalo k tomu, že dokázalo oživit židovské tradice, díky vysíláním svátků jako například Roš chodeš přes rádio. To mělo splňovat dva cíle, a sice sloužit nejen jako připomínka tradice, ale také jako oznamovatel novinek a událostí na další měsíc.

Bylo zrealizováno židovské vysílání, v rámci něhož byly přenášeny nejrůznější diskuze a přednášky, které se soustředily především na téma židovské hudby. Po vyčerpávajících diskuzích bylo dokonce i v berlínském rozhlase ujednané vysílání židovské liturgické hudby.

Stejně tak jako zavedení rozhlasu ovlivnilo rozšíření gramofonových desek chod moderní židovské hudby. Již v období před první světovou válkou bylo rozšířeno velké množství desek s židovskou hudbou, především díky časopisu *Ost und West*. Všeobecné nadšení pro technické vymoženosti mělo za následek volbu radikálních způsobů produkce hudby. Někteří hudební kritici dokonce radili rodičům, aby místo výuky hry na klavír koupili svým dětem gramofonové desky. Jsou známé i případy, kdy byla zavedena hudba z gramofonu v bohoslužbě. To se dělo jen v extrémně liberálních komunitách, které dokonce tuto *Schallplattengottesdienste*²⁸⁶ exportovali do malých židovských komunit²⁸⁷.

Velkou oblibu si však získala i neliturgická židovská hudba. V četných člancích v časopisech a novinách byly o ní vedeny teoretické debaty. Na konci dvacátých let obdrželo *Jüdische Rundschau* dokonce pravidelné příspěvky k tématu židovské hudby za které byla zodpovědná klavíristka a hudební kritička Alice Jacob-Loewenson. Ta se zasadila o moderní židovskou hudbu, která se měla odlišovat od evropské tradice a měla si zakládat na návratu k autentické, židovské hudbě. K čemuž pak také patřilo odmítnutí evropské homofonie a polyfonie a její nahrazení orientální harmonií. Rozhodně se nedá tvrdit, že by

²⁸⁵HERMAND Jost a Frank TROMMLER. Die Kultur der Weimarer Republik. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main 1988. S. 322.

²⁸⁶Bohoslužby z gramofonových desek.

²⁸⁷Tamtéž (s. 175).

Loewensteinová trpěla nedostatkem materiálu pro své vysílání. Posloužili ji nejrůznější skladatelé z USA, jidiš divadelní hudba z Ruska, dále ve svém vysílání uvedla písňové večery v jidiš a hebrejštině a k tomu i kurzy k židovské hudby, pořádané na židovské univerzitě²⁸⁸.

Ve dvacátých letech bylo ve velkých židovských obcích založeno množství židovských hudebních spolků a souborů. Jmenovitě se jednalo o *Juwal-Verlag*, což bylo nakladatelství židovské hudby či *Vereinigte Synagogen-Chöre*²⁸⁹ a *Gesellschaft der Freunde jüdischer Musik*²⁹⁰.

Až do 19. století bylo provozování židovské hudby omezeno jen na oblast synagogy a rodinný okruh. Oproti tomu znamenala epocha Výmarské republiky rozhodně průlom. Nyní bylo možno poslouchat nejrůznější žánry židovské hudby a to nejen z Německa, ale i jiných zemí. Transformaci židovské hudby uvítali mnozí jako známku obnoveného zájmu o židovskou kulturu.

Samozřejmě se objevily nejen pozitivní ohlasy, které vychvalovaly tento trend v židovské hudbě, ale také se objevily kritické a varovné hlasy. Vadilo jim odtržení židovské hudby z náboženského života německých židů a obávali se, že by to mohlo mít za následek jen čistě pasivní úctu k židovství.

Jako pokus o aktivní začlenění publika byl vynalezen nový žánr na německé hudební scéně, který se nazýval *Lehrkantate*²⁹¹ nebo *Lehrstück*. Socialističtí intelektuálové, aby posílili pocit obecnosti pracovní třídy vytvořili takový typ *Lehrkantaty*, kde byl hlavním cílem aktivní podíl co možná největšího počtu lidí. Prostředkem k naplnění tohoto cíle pak sloužily takové prostředky, kdy publikum mohlo měnit text, to bylo využito velkým sborem a publikum pak muselo zopakovat tyto jednoduché změny. *Lehrkantata*, kterou poprvé navrhl v roce 1929 Bertolt Brecht a zhudebnil Kurt Weil a Paul Hindemith, splnila svůj účel, protože mohla vyučovat všechny zúčastněné. Zároveň také posilovala pocit soudržnosti a posílila vazby k judaismu.

²⁸⁸Tamtéž (s. 179).

²⁸⁹Spojené synagogální sbory.

²⁹⁰Společnost přátel židovské hudby.

²⁹¹Na Chanuku v roce 1931 byla uvedena slavná *Lehrkantata Licht und Volk*, která v sedmi oddílech vyprávěla historii Makabejských. Jiné hře se nikdy nepodařilo získat tolik členů obce, kteří by sami účinkovali. Sbor, který vystupoval na jevišti, tvořilo 250 členů obce, jiní se aktivně zapojili při přípravách a tisíce jiných se účastnilo uvedení hry. *Lehrkantata* v sobě skrývala propojení tradice s kulturními úspěchy současnosti.

Významnou událostí se stalo uvedení „*Lehrkantaty*“ pod názvem *Das Wasser* od Alfreda Döblina a Ernsta Tocha v roce 1930 ve dnech Nové hudby v Berlíně²⁹².

²⁹²BRENNER Michael. Cit. dílo (2000). S. 182.

6. Politická situace ke konci Výmarské republiky

Politická situace v závěrečných letech byla ještě více vyostřená než dříve. V podstatě v celé éře Výmarské republiky nikdy pořádně nenastala fáze jakéhosi politického klidu. Již od začátků republiky se Německo potýkalo z extrémistickými stranami, politickými vraždami, později se k psychické devastaci způsobené válkou přidal navíc požadavek válečných reparací a přijetí tvrdých podmínek Versailleské smlouvy. Země se nacházela v hospodářsky zbídačeném stavu, když se k tomu všemu ještě přidružila hospodářská krize, která odstartovala na burze v New Yorku černým pátkem 25. října 1929. Na začátku roku 1931 bylo v Německu registrováno 5 milionu nezaměstnaných lidí. Každodenní život byl poznamenán negativními náladami a rezignací. Velká masová nespokojenost vybuchla ve všeobecných volbách 14. září 1930. Nacionální socialisté oproti výsledkům z minulých voleb získali o 800 % více hlasů. NSDAP, která otevřeně usilovala o svržení parlamentárního systému, se nyní dostala se svými 107 poslanci jako druhá nejsilnější frakce do říšského sněmu²⁹³.

Odklon od demokratického zřízení začal již v březnu 1930, když byl zřízen kabinet nezávislý na říšském sněmu, poté co se strany SPD a DVP, tvořící velkou koalici dostali do ostrého konfliktu ohledně zvýšení příspěvků na pojištění v nezaměstnanosti a kabinet pod vedením Hermanna Müllera odstoupil. Tímto krokem se započal přechod k prezidentskému kabinetu, neboť chyběla parlamentární většina, která byla nutná pro fungování vlády. Prezident Hindenburg se snažil o zachránění situace a pověřil Heinricha Brüninga, aby vytvořil menšinovou vládu, jejichž jedinou mocí bylo vydávat nouzové dekrety a rozpustit říšský sněm²⁹⁴.

Situace prvního Brüningova kabinetu nebyla vůbec jednoduchá, neboť se musel potýkat se spoustou v té době eskalujících problémů. Jednalo se nejen o problémy, které způsobila hospodářská krize, ale přidružila se k tomu navíc i nutnost pomoci východolabskému zemědělství, placení reparací, které byly díky Hooverově moratoriu odloženy jen o rok a také problémy s klesajícím odbytem německého uhlí, které bylo příliš drahé. Vláda se však bránila zavedení takového opatření, které by vyrovnalo schodek státního rozpočtu z vnitřních zdrojů, neboť se báli opětovné inflace, se kterou se potýkali již ve 20. letech.

²⁹³ MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 179.

²⁹⁴ HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 152.

Francie nabízela Německu finanční pomoc, avšak přijetí tohoto úvěru bylo spojeno i s politickými podmínkami, což nechtěla akceptovat pravicová národní opozice. Ve vládě navíc došlo ze strany průmyslnického křídla, které zastupoval Ernst Scholz ve funkci předsedy, ke spekulacím ohledně spolupráce s NSDAP v příští vládě. Tyto všechny faktory ohrožovaly nejen jednotnost vlády, ale i stabilitu dosti chatrného politického systému Výmarské republiky²⁹⁵.

Brüning se nakonec dostal do střetu zájmů nejen politických stran, ale i prezidenta. V té době byl totiž v Německu parlamentní systém jakousi formou prezidiálního kabinetu, jehož existence s důvěrou prezidenta stála a padala. Nakonec byl Brüning donucen pod tlakem zmíněných problémů podat dne 7. 10. 1931 demisi kabinetu a sestavit kabinet nový, který přeskupil dle přání prezidenta Hindenburga. Seskupující se národní pravice včetně silících nacionálních socialistů však nenechávala nikoho na pochybách, že tento kabinet dlouho nevydrží.

NSDAP v roce 1931 společně se Stahlhelm a DNVP²⁹⁶ utvořila takzvanou *Harzburg Front*. Ta svůj název dostala dle místa Bad Harzburg, kde se toto uskupení sešlo poprvé v 11. 10. 1931. Jednalo se o uskupení vzniklé na popud Alfreda Hugenberg²⁹⁷, které mělo demonstrovat svoji opozici vůči Výmarské republice a jednotu v boji proti ní. Vedle NSDAP, Stahlhelm a Alldutschen Verband, se kterou o dva roky dříve DNVP iniciovali referendum proti Youngově plánu²⁹⁸, se podíleli v tomto uskupení také pravicově konzervativní osobnosti. *Harzburg Front* se obklopila polovojenskými organizacemi a zdůrazňovala společnou touhu po svržení prezidentského kabinetu říšského kancléře Henricha Brüninga. Na setkání v Bad Harzburg se také zviditelnil Adolf Hitler, když při přehlídce vojenských oddílů, kdy po SA nastoupily Stahlhelm demonstrativně opustil tribunu, čímž chtěl dát najevo distanci od staré národní opozice. Nezávislost nacionálně socialistického hnutí pak prokázal o týden později v Brunšviku, kdy se zúčastnilo 100.000 členů do té doby největšího pochodu nacionálních socialistů. Hitler se v té době začínal dostávat z předešlé izolace, neboť díky volebnímu úspěchu NSDAP s ním začínaly jednat i oficiální vládní kruhy o případné účasti NSDAP na

²⁹⁵ HERMAND Jost a Frank TROMMLER. *Cit. dílo (1988)*. S. 29.

²⁹⁶ *Die Deutschnationale Volkspartei*.

²⁹⁷ Členem strany DVNP, po neuspokojivém volebním výsledku v roce 1928 se stal jejím předsedou. Pod jeho vedením se však strana ještě více zradikalizovala ve svém nacionalismu a vyhranila se proti systému Výmarské republiky. Stáli v opozici vůči druhé Brüninghanově vládě. Po roce 1933, kdy se dostal do funkce říšského kancléře Adolf Hitler, se stal Hugenberg ministrem zahraničí a výživy.

²⁹⁸ Americký projekt úpravy německých reparačních dluhů z roku 1929. Německu byly sníženy reparace a rozloženy splátky.

vládě. Dokonce se den před setkáním v Bad Harzburgu setkal i s prezidentem Hindenburgem²⁹⁹.

V opozici k *Harzburg Front* utvořili republikánské strany a organizace *Eiserne Front*. Jejich logo se třemi šipkami, symbolizovalo tři hlavní nepřátelé, národní socialisty, komunisty a konzervativní „*Adelskamarillu*“. Politické vedení *Eiserne Front* zůstávalo v rukou SPD, avšak nikdy se jim nepodařilo vytvořit jednotnou organizační strukturu. Stejně tak, jako i mnoho jiných uskupení i oni pořádali masové průvody a akce pro veřejnost na obranu republiky³⁰⁰.

Brüningův dvouletý zápas o stabilizaci se však pomalu blížil ke svému konci. Došlo k němu v souvislosti s prezidentskými volbami v roce 1932, kdy mělo končit sedmileté funkční období prezidenta Hindenburga. Prezidentskými kandidáty se stali mimo tehdy již 84letého Hindenburga, také Theodor Duesterberg, který byl zástupcem nacionalistických svazů a Adolf Hitler za NSDAP. Hitler k tomu, aby se mohl voleb zúčastnit, potřeboval získat německé občanství. To se mu podařilo díky zemské vládě v Brunšvicku, která ho jmenovala vládním radou brunšvického vyslanectví v Berlíně.

Prezidentem se stal nakonec Hindenburg s 53% získanými v prvním kole. Alarmující však bylo umístění Hitlera na druhém místě s 36,8 %, což byl nárůst o pět procent oproti výsledkům z prvního kola, kdy ani jeden z kandidátů nezískal potřebnou nadpoloviční většinu. Brüning se pokusil prosadit zákaz ozbrojených složek NSDAP – SS, SA. Jednalo se o nouzové nařízení z 13. 4. 1932 o zajištění státní autority. Tímto krokem se však dostal do střetu zájmu s prezidentem Hindenburgem, který tento zákaz podepsal jen s velkým odporem, ačkoliv se zakládalo na šetření o vojenských aktivitách těchto složek spolu s obsáhlým důkazním materiálem³⁰¹.

Na pádu kancléře Brüninga se nakonec kromě střetu s Hindenburgem a mizející podpora kabinetu říšským sněmem po zákazu SA podílel také ještě velkou měrou Schleicher, který vedl tajné rozhovory s Hitlerem. Cílem těchto schůzek mělo být zajištění podpory NSDAP novému kabinetu, který měl vést Franz von Papen. Hitler si pak navíc ještě stanovil další podmínky. Žádal rozpuštění říšského sněmu, nové volby a zrušení zákazu SS a SA.

²⁹⁹ MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 180.

³⁰⁰ LEMO (LEBENDIGES VIRTUELLES MUSEUM ONLINE). *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/index.html>

³⁰¹ MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 182.

Důsledkem výše zmíněných neshod byl nakonec Brüningův pád. Ten nakonec podal 30. května 1932 demisi vlády prezidentu Hindenburgovi.

Odchod Brüninga z postu kancléře je pak dodnes vnímáno jako důležitý mezník ve vývoji politiky za Výmarské republiky. Skončila fáze umírněnější formy prezidiálního systému a začala autoritativní fáze. První známkou tohoto přechodu bylo vstřícnější jednání s NSDAP. Pravice byla toho názoru, že Hitlera je možno „ochočit“ a získat v podřízené pozici jako vládního partnera.

Poměrně brzy pak byly splněny Hitlerovy podmínky, které si dříve nadiktoval. Začalo to nejprve rozpuštěním říšského sněmu a prezidentem a stanovením voleb na 31. 7. 1932. V červnu téhož roku byl také zrušen zákaz SS a SA, což ukazovalo na mírný postup státu proti extrémistickým skupinám. Obzvláště nebezpečné byly mírné tresty pro příslušníky SA a tvrdší postup proti příslušníkům státní policie za údajně nepřiměřené zásahy, které se projevovaly od jara 1932 zvláště v Prusku. Zrušení zákazu polovojenských organizací mělo za důsledek eskalaci pouličního násilí a ozbrojených bitek. Agrese, kterou již nedokázal politický systém zkrotit, se vybijela všude tam, kde měla silné pozice NSDAP a KPD. Na šíření agrese před volbami se však v menší míře zúčastnila i sociální demokracie a občanské strany, které buď již měly své ochranné formace, nebo je začaly zakládat.

Červencové volby v roce 1932 pak patřily k těm nejkrvavějším v dějinách republiky. Odehrávaly se ozbrojené srážky a pouliční boje především v průmyslových oblastech a velkoměstech, na kterých se podíleli především nacisté a komunisté. Na vrcholu předvolebního boje si pak pouliční potyčky vyžádaly 86 obětí. V těchto volbách nakonec NSDAP k překvapení všech, dokonce i samotného Hitlera, získala 37,4 % hlasů na celoněmecké úrovni a staly se tak nejsilnější stranou říšského sněmu s 230 poslanci³⁰².

Po těchto volbách pak zbývaly Papenovi jen dvě možnosti. Buď vyhoví tlaku NSDAP a uvolní cestu Hitlerovi, nebo se bude snažit zvrátit situaci ve prospěch stávajícího kabinetu a dosáhnout rozpuštění sněmu a vypsání nových voleb³⁰³. Papen se nakonec rozhodl pro druhou možnost. Schleicher se za Papenovými zády scházel s Hitlerem. Ten si opět nadiktoval další požadavky, které byly vskutku dalekosáhlé. Obsahovaly nejen úřad kancléře, ale i ministerstvo vnitra v říši i Prusku, ministerstvo propagandy pro Göbbelse a letectva pro

³⁰² Tamtéž (s. 183).

³⁰³ LEMO (LEBENDIGES VIRTUELLES MUSEUM ONLINE). *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/index.html>

Göringa a ministerstvo práce pro Strassera. Hitlerova taktika, buď všechno, nebo nic, mu v tuto chvíli nevyšla. Papen ani Hindenburg nepřistoupili ke splnění všech těchto požadavků najednou a Hitlerovi byl nabídnut jen úřad vicekancléře a několik dalších křesel ve vládě.

Nové volby byly vypsané na 6. listopadu 1932. Předvolební boj se pak odehrával především jen mezi Hitlerem a Papenem. Výsledky voleb potvrdily obavy NSDAP, neboť ta ztratila 34 mandátů, což znamenalo 2 miliony voličských hlasů. To Hitlera šokovalo a mýtus neporazitelnosti byl pryč. Z těchto voleb nejvíce vytěžila extrémní levice, která získala nejvíce mandátů³⁰⁴. Ačkoliv byl Papen spokojen, protože strana DNVP ve volbách uspěla, stejně to nepomohlo vyřešit jeho problém a sestavení většinové vlády bylo nadále neproveditelné.

Následovala krátká etapa, kdy byl ve funkci kancléře místo Papena, vystřídán Schleicher. Papen byl sice donucen pod tlakem okolností podat demisi, ale z politiky tímto krokem ještě nezmizel. Ba naopak to byl právě on, kdo intrikařil proti Schleicherovi a dopomohl Hitlerovi k jmenování kancléřem. Papen se totiž na schůzi pánského klubu zmínil Kurtu von Schröderovi, který byl příznivcem strany NSDAP o začlenění Hitlera do nové vůdcovské vrstvy. Došlo pak k setkání Papena a Hitlera přímo ve Schröderově domě, kde se pak společně domluvili, že budou vyvíjet tlak na Hindenburga, aby svěřil vedení prezidiálního kabinetu Hitlerovi.

Rozhodujícím mezníkem byla schůzka s Papenem v domě J. von Ribbentropa, ve čtvrti Dahlem v Berlíně 18. ledna, kde Hitler žádal post kancléře. Dohoda pak zněla, že pokud se Hitler stane kancléřem, tak s Papenem ve funkci vicekancléře. Ten mezitím získal Hugenberg a vůdce Stahlhelmu Seldteho k účasti na plánované koalici. Dle svědectví však ani v těchto dnech Hindenburg nezamýšlel jmenovat Hitlera kancléřem a neustále se spoléhal na možnost návratu Papena do této funkce. Schleicher, který neměl ponětí o jednáních, která probíhala za jeho zády, se pak snažil zcela marně získat 28. ledna od Hindenburga zplnomocnění rozpustit sněm. Ve stejný den však pověřil Hindenburg Papena, aby jednal o sestavení vlády. Papen pak nabídl Hitlerovi nejen kancléřský post, ale i další dva pro NSDAP – ministerstvo vnitra a pro Göringa nově vytvořené ministerstvo civilního letectví³⁰⁵.

Papen vyvíjel tlak na rychlou instalaci vlády. Myslel si totiž, že konzervativní pravice bude mít stále ještě převahu a na všechna varování, že Hitler dostal volnou ruku k uskutečnění vlastního programu zničení republiky a ustanovení diktatury, odpovídal: „

³⁰⁴ HOERES Peter. Cit. dílo (2008). S. 153.

³⁰⁵ MORAVCOVÁ Dagmar. Cit. dílo (2006). S. 186.

*Mýlíte se, my jsme si ho najali.*³⁰⁶ Dne 30. ledna 1933 byl Hitler zvolen do funkce kancléře. Večer tohoto dne pak nechal pochodovat ulicemi Berlína na 25 000 uniformovaných jednotek SA a Stahlhelm. Toto legální převzetí moci dne 30. ledna 1933 se stalo také zároveň posledním dnem Výmarské republiky. Začala nová, nechvalně známá kapitola německých dějin³⁰⁷.

³⁰⁶ Tamtéž (s. 207).

³⁰⁷ Tamtéž.

7. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na dějiny židovské obce ve městě Berlín v historické etapě Výmarské republiky. Mojí snahou bylo pokusit se načrtnout celkový obraz tehdejšího společenského života. Z toho důvodu jsem zapojila i kapitoly zabývající se politickou situací, či každodenním životem v daném období. Záměrem tohoto širokého spektra zájmu bylo pochopit celkovou společenskou náladu dané doby, zjistit z jakých kořenů konkrétní problémy vyrůstaly a s čím se tehdejší židovská obec potýkala.

Nejobsáhlejším tématem mé práce se pak stala kultura. Zde, jako i v jiných kapitolách jsem se snažila ke konkrétnímu oboru nejprve uvést celkovou situaci a teprve potom se úžeji zaměřit na židovské autory a židovskou problematiku. Chtěla jsem, aby konfrontací s obecným vývojem lépe vynikly možné rozdíly v židovském kulturním vývoji. Bohužel nebylo možné zvládnout vyjmenovat všechny židovské umělce dané éry. Rozsah diplomové práce mi dovolil vybrat z každého kulturního oboru jen několik nejvýraznějších osobností, které jsem mohla podrobněji popsat. Tyto osobnosti měli častokrát reprezentovat umělecký duch a tendence daného období. Do budoucna by rozhodně bylo přínosné, hlouběji prozkoumat jednotlivé umělecké směry a vůdčí osobnosti, nejen židovské obce. Dále by bylo také zajímavé více se zabývat politickou situací a příklonem k extrémistickým názorům, které vehnaly Německo do druhé světové války.

Židé se velkou měrou podíleli na kulturním rozkvětu Berlína. Můžeme říci, že v tomto období byli nedílnou součástí společnosti. Žádná jiná menšina, se tak jako oni, nepodílela takovou měrou na společenském a kulturním dění, jako právě Židé. Mnohokrát přinesli do určitého uměleckého oboru nové nápady³⁰⁸ a dodali tím danému odvětví nový směr, kterým se měl do budoucna ubírat. Stali se inspirací pro budoucí generace umělců. I přes výše jmenované se však mnoho z nich potýkalo s antisemitismem a nemnoho jedinců to stálo dokonce i život³⁰⁹.

Přesto je však těžké přesně říct, jaký vztah měli Židé ke svému původu. Někteří se cítili plnou měrou jako Němci, tak i Židé. Na druhé straně však existovalo několik autorů, kteří se s tímto problémem snažili vypořádat a těžko se jim dařilo najít spojení těchto dvou národností. Spoustu jedinců pak tato otázka boje dvou identit provázela celým životem a stala se pro ně frustrující. Na tomto místě bych použila vystihující výrok Jacoba Wassermanna, pro

³⁰⁸ Např. Schönberg v hudbě, či ve výtvarném umění Liebermann.

³⁰⁹ Př. Walther Rathenau.

něž se nesoulad svých dvou identit stal celoživotním tématem: „*Es ist vergeblich, für sie zu leben und für sie zu sterben. Sie sagen: er ist ein Jude.*“³¹⁰

Jelikož velká většina literatury, kterou jsem měla při psaní práce k dispozici, je psaná německy, nebylo pro mne častokrát jednoduché přesně interpretovat danou myšlenku do češtiny. Několikrát nastaly i situace, kdy byl výklad daného úseku nejednoznačný. V těchto případech jsem se snažila raději tento úsek nepoužít a vyhnout se tak dezinterpretaci. V mé práci se také častokrát nachází překlady nejen přímých citací z němčiny, ale i překlady nejrůznějších názvů a pojmů, které jsou z valné většiny zcela jen mým osobním dílem.

³¹⁰ „*Je zbytečné žít a zemřít za ně (myšleno Němce), neboť stejně prohlásí: on je Žid...*“

Seznam použité literatury:

Knihy

ANNEGRET EHMANN, Rachel Livné-Freudenthal, Monika Richarz, Julius H.Schoeps, Raymond Wolff. *Juden in Berlin (1671-1945): Ein Lesebuch*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung Beuermann GmbH. Berlin 1988.

BRENNER Michael. *Jüdische Kultur in der Weimarer Republik*. C. H. Beck. München 2000.

DIECHMANN Irene A. *Juden in Berlin: Bilder, Dokumente, Selbstzeugnisse*. Henschel Verlag. Leipzig 2009.

ECKHARDT Ulrich a Andreas NACHAMA. *Jüdische Orte in Berlin*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung GmbH. Berlin 2005.

FAULSTICH Werner (Hrsg.). *Die Kultur der zwanziger Jahre: Kulturgeschichte des 20. Jahrhunderts*. Wilhelm Fink Verlag. München 2008.

GAY Peter. *Die Republik der Aussenseiter: Geist und Kultur in der Weimarer Zeit: 1918 - 1933*. S. Fischer Verlag. Frankfurt am Main 1970.

GILBERT Martin. *Dějiny dvacátého století: 1900 – 1933*. Nakladatelství lidové noviny. Praha 2005.

GRAB Walter a Julius H. SCHOEPS. *Juden in der Weimarer Republik: Skizzen und Porträts*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt 1998.

HERMAND Jost a Frank TROMMLER. *Die Kultur der Weimarer Republik*. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main 1988.

HOERES Peter. *Die Kultur von Weimar: Durchbruch der Moderne*. Be.bra verlag GmbH. Berlin - Brandenburg 2008.

JÄCKEL Eberhard. *Německé století: Historická bilance*. Argo. Praha 2004.

JACOBY Brigitte a KUSSEROW Käthe (Hrsg.). *Leistung und Schicksal 300 Jahre Jüdische Gemeinde zu Berlin: Dokumente - Gemälde - Druckgraphik - Handzeichnungen - Plastik*. Berlin Museum. Berlin 1971.

METZGER Rainer a Christian BRANDSTÄTTER. *Berlin Die Zwanzigjahre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006.

MORAVCOVÁ Dagmar. *Výmarská republika: Problémy demokracie v Německu 1918-1932*. Karolinum. Praha 2006.

NACHAMA Andreas, Julius H. SCHOEPS a Hermann SIMON. *Juden in Berlin*. Henschel Verlag. Berlin 2002.

REINHARDT Stephan (Hrsg.). *Die Schriftsteller und die Weimarer Republik: Ein Lesebuch*. Verlag Klaus Wagenbach. Berlin 1982.

Internetové odkazy

BAYERISCHE LANDESZENTRALE FÜR POLITISCHE BILDUNGSARBEIT. *Die Weimarer Republik: Band I 1919-1923. Das schwere Erbe* [online]. 2004. [cit. 2012-06-11]. Dostupné z: <http://192.68.214.70/blz/web/100081/index.html>.

BAYERISCHE LANDESZENTRALE FÜR POLITISCHE BILDUNGSARBEIT. *Die Weimarer Republik: Band III 1929-1933. Das Ende der Demokratie* [online]. 2004. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://192.68.214.70/blz/web/100083/index.html>.

LeMO (Lebendiges virtuelles Museum online): Die Weimarer Republik [online]. [cit. 2012-06-22]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/weimar/index.html>.

Erwin Piscator. *Fdb.cz: Filmová database s.r.o.* [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/143869-erwin-piscator.html>.

Der jüdische Frauenbund: 1994-2004 Hundert Jahre jüdischer Frauenbund. *HaGalil.com* [online]. [cit. 2012-06-22]. Dostupné z: <http://www.berlin-judentum.de/frauen/jfb.htm>.

Jessner Leopold. THE AMERICAN-ISRAELI COOPERATIVE ENTERPRISE. *Jewish Virtual Library* [online]. 2008. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0011_o_10108.html.

Carl Zuckmayer. *Dieter Wunderlich: Buchtipps und Filmtipps* [online]. 2005. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: http://www.dieterwunderlich.de/Carl_Zuckmayer.htm.

Německá revoluce 1918-1920: Krize Vánoc 1918. Válka. cz [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_12937.html.

11. März 1812 Preußische Juden sind nicht mehr Staatsbürger 2.Klasse: Emanzipationsedikt stellt jüdische Bürger gleich. *Die Preussen: Chronik eines Deutschen Staates* [online]. 2001. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.preussen-chronik.de/ereignis_jsp/key=chronologie_005000.html.

Renée Sintenis. *Art directory* [online]. [cit. 2012-06-11]. [cit. 2012-06-16]. Dostupné z: <http://www.renee-sintenis.com/>.

Kurt Tucholsky. LEMO. *Die Weimarer Republik* [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/TucholskyKurt/index.html>.

Harald Isenstein. *Bildhauerei in Berlin* [online]. [cit. 2012-06-11]. Dostupné z: http://www.bildhauerei-in-berlin.de/_html/_katalog/kuenstler-1405.html.

Berlin History. *Scrapbookpages.com* [online]. 1998, 8/2008 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z: <http://www.scrapbookpages.com/easterngermany/berlin/>.

1919–1925 An der Spitze der Republik. *Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:
http://www.ebert-gedenkstaette.de/ebert_leben1919.html.

Weimarer Republik: Germania am Marterpfahl. *LeMO (Lebendiges virtuelles Museum online)* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:
http://www.dhm.de/lemo/objekte/pict/96003584_1/index.html.

Das Berlin der 20er Jahre. *HaGalil.com* [online]. 2005 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z:
<http://www.juden-in-berlin.de/veranstaltungen/11/20er-jahre.htm>.

Přílohy

č. 1 Philipp Scheidemann provolal z balkonu Říšského sněmu dne 9. 11. 1918 republiku. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 58.

č. 2 Volební plakáty pro Paula von Hindenburga. Berlín 1932, 1930 a 1925. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 16.

č. 3 Zajatí Spartakisté odváděni občanskou armádou. Berlín 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 64.

č. 4 Spoutaná Germania na mučednickém kůlu. Zdroj: Weimarer Republik: Germania am Marterpfahl. *LeMO (Lebendiges virtuelles Museum online)* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: http://www.dhm.de/lemo/objekte/pict/96003584_1/index.html.

č. 5 Synagoga Prinzregentenstraße. Zdroj: ECKHARDT, Ulrich a Andreas NACHAMA. *Jüdische Orte in Berlin.*: Nicolaische VerlagsbuchhandlungGmbH, Berlin2005. S. 105.

č. 6 Nová synagoga v dnešní podobě. Zdroj: Berlin History. *Scrapbookpages.com* [online]. 1998, 8/2008 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z: <http://www.scrapbookpages.com/easterngermany/berlin/>.

č. 7 Scheunenviertel. Zdroj: Das Berlin der 20er Jahre. *HaGalil.com* [online]. 2005 [cit. 2012-06-25]. Dostupné z: <http://www.juden-in-berlin.de/veranstaltungen/11/20er-jahre.htm>.

č. 8 Plakát na zábavní večer s Ernou Offeney v Palais de Friedrichstadt. Berlín 1919/1920. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 229.

č. 9 Jezdící schody mezi stanicemi metra na Innsbrucker Platz. Berlín 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 36.

č. 10 První elektrický hlásič stanic v berlínské tramvaji, říjen 1928. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 37.

č. 11 Oblečení v tzv. Zeppelin designu. Berlín 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 284.

č. 12 V roce 1930 opustil továrnu na automobily 100 000 vůz. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 39.

č. 13 První berlínské kino, které promítalo filmový týdeník. Berlín září 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 210/211.

č. 14 Werner Krauss jako Doktor Caligari ve filmu *Cabinet des Dr. Caligari*. Berlín 1920. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 86.

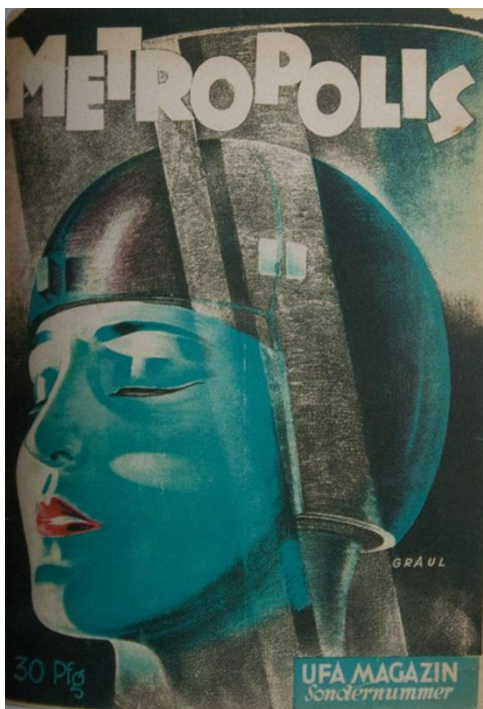
č. 15 Marlene Dietrich ve svém berlínském domě při studiu role v *Der blaue Engel*. Rok 1929. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 310.

č. 16 Plakát na film *Der blaue Engel* od Josefa von Sternberga, 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 306.

č. 17 Fritz Lang. Rok 1925. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 148.

č. 18 zvláštní číslo Metropolis. Obálka od Wenera Graula. Berlín Ufa 1927. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 151.

č. 19 Obálka novin Illustrierte Zeitung, na které je Noske a Ebert v plavkách. 24. 8.1919. Zdroj: 1919–1925 An der Spitze der Republik. *Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: http://www.ebert-gedenkstaette.de/ebert_leben1919.html.

č. 20 Fotografie Augusta Sandera. Sekretářka *Westdeutsche Rundfunk* v Kolíně. Rok 1926. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 189.

č. 21 Fotograf Erich Solomon. 1928. Fotografie od Lore Feininger. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 192.

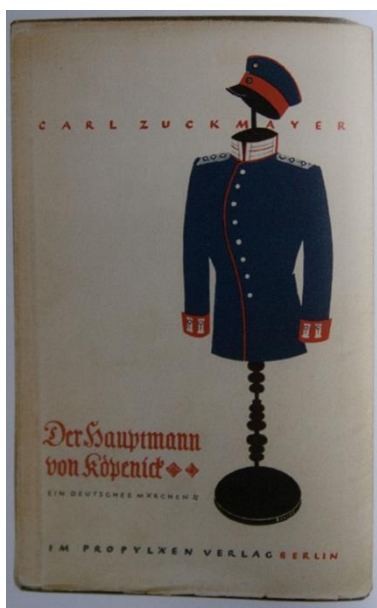
č. 22 Rudolf Ullstein. Kolem roku 1925. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 321.

č. 23 Kurt Tucholsky se svoji ženou Mary. Kolem roku 1925. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 75.

č. 24 Bertolt Brecht 1927. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 121.

č. 25 *Der Hauptmann von Köpenick*. Berlin 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 46.

č. 26 Carl Zuckmayer při podpisu smlouvy. Vlevo od něj je ředitel filmové společnosti Ufa Erich Pommer a vpravo herec Emil Jannings. Rok 1925. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 46.

č. 27 zakladatel školy Bauhaus W. Gropius před jedním ze svých navržených domů. 1929. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag, Wien 2006. S. 136.

č. 28 Politické divadlo Erwina Piscatora. 1929. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag, Wien 2006. S. 114/115.

č. 29 výjev ze hry Žebrácká opera od Bertolta Brechta. Rok 1928. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag, Wien 2006. S. 123.

č. 30 Max Reinhardt s Helene a Hermannem Thimig při divadelní zkoušce. Kolem roku 1930. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag, Wien 2006. S. 47.

č. 31 Heinrich Mann. 1927. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 307.

č. 32 Leopold Jessner. Kolem roku 1920. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 126.

č. 33 Kurt Tucholsky *Deutschland, Deutschland über alles*. Koláže fotografií od Johna Heartfielda. 1929. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 74.

č. 34 Otto Dix ve svém ateliéru v Berlíně v roce 1927. Zdroj: METZGER Rainer a BRANDSTÄTTER Christian. *Berlin Die Zwanzigjähre: Kunst und Kultur 1918 - 1933*. Christian Brandstätter Verlag. Wien 2006. S. 111.